

УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – НИКШИЋ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ ИСТОРИЈА

Ковачевић Марко

**ЗАХАРИЈЕ ОРФЕЛИН (1726–1785) – БАРОКНИ
СТВАРАЛАЦ**

МАСТЕР РАД

Никшић, 2024.година

УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – НИКШИЋ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ ИСТОРИЈА

**ЗАХАРИЈЕ ОРФЕЛИН (1726–1785) – БАРОКНИ
СТВАРАЛАЦ**

МАСТЕР РАД

Ментор: доц. др Далибор Елезовић

Кандидат: Марко Ковачевић 5/22

Никшић, 2024. година

ПОДАЦИ И ИНФОРМАЦИЈЕ О МАГИСТРАНДУ

Име и презиме: Марко Ковачевић

Датум и мјесто рођења: 26.02.1999 , Бијело Поље, Црна Гора

Назив завршеног основног студијског програма и година завршетка студија: основни академски Студијски програм историја, 2022.године.

ИНФОРМАЦИЈЕ О МАСТЕР РАДУ

Назив мастер студија: Мастер академски Студијски програм историја

Наслов рада: ЗАХАРИЈЕ ОРФЕЛИН (1726–1785) – БАРОКНИ СТВАРАЛАЦ

Факултет на којем је рад одбрањен: Филозофски факултет – Никшић

УДК, ОЦЈЕНА И ОДБРАНА МАСТЕР РАДА

Датум пријаве мастер рада: 12.06.2024. године

Датум сједнице Вијећа на којој је прихваћенатема: 30.01 2024. године

Ментор: доц. др Далибор Елезовић

Комисија за оцјену/одбрану мастер рада: доц. др Далибор Елезовић (ментор), проф. др Маријан Премовић, доц. др Александар Стаматовић

Лектор: Данијела Перуничкић

ПРЕДГОВОР

Рад има за циљ истраживање живота и дјела Захарије Орфелина (1726–1785) који, упркос свом значају, није довољно познат широј јавности. Овај рад ће приказати преглед доступне литературе и извора, како би се стекао увид у живот и дјело Захарије Орфелина. Кроз детаљну анализу циљ је допринијети ширем разумијевању стваралаштва Захарије Орфелина и његовог доприноса барокној култури. И поред тога што је о Захарију Орфелину писано у српској, јужнословенској и европској историографији, његово дјело и живот представљају увијек актуелну тему научним истраживањима.

У 18. вијеку у Србији се појавила барокна умјетност као одговор на претходну класицистичку естетику. Захарије Орфелин истиче се као један од кључних представника овог умјетничког правца. Барокна умјетност карактерише се богатим декоративним детаљима, динамичним композицијама и изразитом емотивношћу. Орфелинова дјела одражавају ове карактеристике кроз пажљиво осмишљене детаље и изузетну емотивност у изражају. Његово стваралаштво оставља дубок траг у српској умјетности, а Орфелин је истакнут као један од најзначајних представника барокне умјетности у Србији.

Захарије Орфелин је човјек који је својом руком писао странице не само књижевности, већ и историје Балкана. Кроз овај рад шира јавност ће открити барокно раздобље 18.вијека које је обиљежио Орфелин. Рад ће на самом почетку дотаћи скромну биографију Захарије Орфелина, како би се на што детаљнији и сликовитији начин приказао његов живот; од његових скромних почетака у једном живописном граду Балкана, преко образовања које га обликује, до тренутка када он постаје оруђе промјена на Балкану. Затим, описаће се његова књижевна заоставштина која је обогаћена раскошним језиком и дубоким промишљањима о свијету око себе. Његова дјела представљају слику друштва у том периоду. Орфелин обогаћује своја дјела великим бројем метафора и детаља, гдје свака ријеч носи одређени терет и симболику. Орфелин је са својим дјелима оставио дубок траг генерацијама које долазе након њега.

Овај предговор је само почетак путовања у свијет историографије и културе обиљежене именом Захарије Орфелин, чији је живот препун иновација. Поред свега овога

стоји још и теза да је његов значај који остварује као барокни стваралац на цјелокупном Балкану огroman, а што ће се видјети кроз поглавља овог рада.

Мастер рад се састоји из шест поглавља, а свако поглавље има свој статус и допринос. У **Уводу** је акценат стављен на личност Захарије Орфелина, као и његов допринос како српској, тако и јужнословенској култури, а прије свега контекст који нас је навео на истраживање. Орфелина описујемо не само као књижевника већ и као свестраног ствараоца 18.вијека. Фокус интересовања је заправо Орфелин као барокни стваралац. Обрађујемо и његово помињање у вјековима након смрти. У следећем поглављу дат је опис **Младости и школовања Захарије Орфелина**. Овим поглављем се обухвата увид у историјски период у којем је Орфелин живио, као и уводне информације о његовом животу. Садржаће детаљан биографски приказ Орфелиновог живота, сазнања о његовом поријеклу, образовању, путовању и другим кључним догађајима у његовом животу. Такође ће се приказивати први његови помени у историографији и њихов значај за изучавање Орфелиновог рада. Покушаћемо да разријешимо енигму око презимена Орфелина као и породични контекст који је у историографији остао доста непозат; његов брачни статус, као и помињање његовог сина и остале породице (синоваца) који ће преузети његово презиме.

Треће поглавље нуди дубљи увид у његово **Стварање у времену барока**, са посебним фокусом на епоху у којој се Захарије Орфелин афирмише као стваралац. С тим у вези, у проучавању живота и дјела Захарије Орфелина, неизбежно је да се не обрати пажња и на епоху барока у којој ствара и гради се као запажена личност српске нововјековне културе. Представићемо његов живот у овој епохи који је, једним дијелом, веома оскудан. Епоха је обиљежена бројним промјенама како историјским тако и културним и друштвеним. Орфелинова дјела обиљежава сукоб са традицијом и потрага за новим облицима изражавања.

Четврто поглавље се односи на **Орфелинов допринос барокној култури**. Ово поглавље обрађује тезу која се тиче доприноса Захарија Орфелина и стваралаштва под утицајем барока. Ваља истаћи да је Захарије Орфелин, попут многих стваралаца тог времена био и креатор историје, остављајући трајан печат за културу како Србије тако и цијелог јужнословенског простора. Орфелин користи барокне технике како би у својим дјелима пренио јаке поруке како на савременике, тако и на цјелокупно друштво које након њега битише и ствара. Битно је, прије свега, истаћи и значај осталих стваралаца у овом периоду, како би се на прави начин створила слика о Захарију Орфелину. За то ће бити потребна

компарација рада тих еминентних стваралаца и онога што је припадало опусу којим се бавио Захарије Орфелин. У завршним сегментима овог поглавља биће истакнут значај дјела које је створио Захарије Орфелин и утицај тих дјела који је извршен у српско-јужнословенском периоду, а који се може протумачити и кроз савремену историографију.

Рад не би био потпун без **Орфелиновог књижевног и просветитељског дјела;** поглавља у којем се даје детаљан осврт на богати опус овог значајног ствараоца, као и на сегменте стварања који су га најснажније означили и профилисали као барокно – просветитељског ствараоца. Орфелиново књижевно и просветитељско дјело представља кључни дио његовог наслеђа, а у петом поглављу ће се анализирати како је овај изузетни стваралац успио да обликује барокни стил кроз своје радове, чак и да тај стил допуни неким тенденцијама које датирају у просветитељству као сегменту који се везује за ово велико име историје. Као један од најзначајнијих представника барокне књижевности на Балкану, Орфелин својим дјелима утиче на културну сцену свог времена, као и времена након његове смрти. Поред свега тога, биће истражена Орфелинова улога као просветитеља и његов допринос културном напретку цијеле епохе који се одражава кроз његова књижевна дјела. Надовезаћемо се на претходно поглавље тако што ћемо истаћи сва његова дјела и посветити им посебану пажњу са историјског аспекта. Тиме бисмо на један детаљан начин стекли подробан увид у оно чиме се бавио Захарије Орфелин, а што је свакако, у историјском контексту, веома значајно.

Закључак ће бити последњи сегмент овог рада не рачунајући на преглед литературе и извора који су кориштени приликом израде самог дијела. Закључак ће бити сумирање доприноса Захарије Орфелина барокној култури, разматрајући његову трајну важност и наслеђе.

Захвалница:

Користим прилику да се захвалим мојим родитељима на животној и студијској помоћи. Неизмјерну захвалност дугујем мом ментору доц. др. Далибору Елезовићу, који је својом прецизношћу и познавањем проблематике умногоме допринио квалитету овог мастер рада, као и великој помоћи коју ми је пружио приликом одабира саме теме мастер рада. Захваљујем му се на користним сугестијама, такође, изражавам захвалност и поштовање члановима комисије, проф. др Маријану Премовићу и доц. др Александру Стаматовићу. Такође захваљујем се и мојој лекторки Данијели Перуничих.

АПСТРАКТ

Захарије Орфелин је као стваралац пружио значајан допринос развоју барокне културе. Важно је истаћи чињеницу да Захарије Орфелин спада међу три најзначајнија представника епохе 18. вијека у српској култури, поред Доситеја Обрадовића и Јована Рајића. Допринос Орфелина је од великог значаја за цјелокупну културу балканског простора. Орфелинов допринос се изучава из више аспеката јер је био свестрана личност која се повезује са више наука. Орфелин је био историчар, књижевник, публициста, барокни просветитељ, умјетнички стваралац у области графике, бакрореза, калиграфије и гравуре; кратко речено - изузетна личност и свестрани дјелатник 18.вијека. Ово је период у којем су се књижевна дјела полако појављивала, а учених људи је било веома мало. 18.вијек у којем живи и ствара Захарије Орфелин је био веома мрачан за нашу историју јер су се наши народи налазили под освајачком силом, како Османском царевином, тако и Хабзбуршком монархијом. Допринос бароку и просветитељству је немали, а дјела Захарија Орфелина су од круцијалне важности за свеобухватну еманципацију друштва.

Први помак у истраживању живота и дјела Захарије Орфелина настао је почетком 20. вијека. Од тада па све до дана данашњег Захарије Орфелин постаје незаобилазна личност у српско-јужнословенској историји и књижевности 18.вијека. Дјела која је створио се данас, из године у годину, проучавају и читају, како у Србији, тако и широм некадашње Југославије.

Кључне ријечи: Захарије Орфелин, барок, књижевност, историја, Славено-Српски Магазин.

ABSTRACT

Zaharije Orfelin as a comprehensive creator has given us a huge contribution. It is important to point out the fact that Zaharije Orfelin is among the three most important representatives of the eighteenth century era, and besides him, we certainly include Dositej Obradović and Jovan Rajić. The contribution of Orfelin is of great importance for the entire Balkan Peninsula without exception. Orphelin's contribution is studied from several aspects because he was a comprehensive personality that connects with several sciences. Orfelin was a historian, writer, publicist, baroque educator, artistic creator in the field of graphics, copper engraving, calligraphy and engraving; in short - an exceptional personality and versatile worker of the eighteenth century. This is the period in which literary works appeared slowly, and there were very few learned people. The eighteenth century in which Zaharije Orfelin lived and created was very dark for our history because our peoples were under the conquering power, both the Ottoman Empire and the Habsburg Monarchy. The contribution to the Baroque and the Enlightenment is considerable, and the works of Zaharije Orfelin are of crucial importance for the comprehensive emancipation of society.

The first breakthrough in researching the life and works of Zaharije Orfelin occurred at the beginning of the twentieth century. From then until today, Zaharije Orfelin became an indispensable figure in Serbian-South Slavic history and literature of the eighteenth century. The works he created are studied and read today, year after year, both in Serbia and throughout the former Yugoslavia.

Key words: Zaharije Orfelin, baroque, creator, Slavic-Serbian Magazine, writer.

САДРЖАЈ:

1.	УВОД	11
1.1.	Хипотезе истраживања.....	12
1.2.	Предмет истраживања.....	13
1.3.	Мотив и циљ истраживања	14
2.	Младост и школовање Захарије Орфелина	16
2.1.	Орфелинов живот након одласка у канцеларију митрополита Ненадовића	25
3.	Стасавање у времену барока	34
4.	Орфелинов допринос барокној култури.....	42
4.1.	<i>Историја о житија и славних ђелах великог гособарја и императора Петра Првог.....</i>	43
4.2.	<i>Славено-српски магазин</i>	45
4.3.	<i>Плач Србији</i>	49
4.4.	Бакрорези Захарије Орфелина.....	51
5.	Орфелиново књижевно и просветитељско дјело.....	55
5.1.	<i>Вечни календар</i>	59
6.	Закључак.....	61
7.	Литература	63
7.1.	Слике.....	66
7.2.	Прилози	67

1. УВОД

Захарије Орфелин био је један од најзначајних српских и јужнословенских стваралаца 18. вијека. Био је историчар, књижевник, публициста, барокни просветитељ, умјетнички стваралац у области графике, бакрорезац калиграфије и гравира. Једном ријечју, изузетна личност и свестрани дјелатник епохе барока. Орфелин је овим оставио огроман печат у српској и јужнословенској историји. Оваква личност је од изузетног значаја за српску културу и њен развој. Његово стваралаштво се и до дан данас обрађије из књижевности и културе у великом дијелу бивше Југославије. Орфелин је био пионир у области периодичне штампе на Балкану, оснивач је *Славено-Сербског Магазина*. Он је овим дјелом направио прави бум у јужнословенској култури тог времена. Такође, настаје капитално дјело које ћемо кроз рад детаљније поменути и из културног и историјског аспекта обрадити.

Орфелинов мултидисциплинарни допринос није био само у књижевности, односно поезији, већ и историји, филозофији, преводилаштву. Његов широк спектар интересовања и дјеловања пружио је разноврсне доприносе књижевности, култури и образовању. Овај спектар је допринио да Орфелин остави трајан утисак на друштво и културни развој цијелог јужнословенског региона.

И поред свега овога, писци који стварају пред крај 17. и у почетку 18. вијека доносе значајне промјене у књижевности, преусмеђавају ток средњовјековне књижевности ка новој књижевности, отварају поље наше културе за европске утицаје. Свакако, први међу њима који је отворио врата новој српској књижевности која представља мост између старе српске књижевности и нових тенденција, тј. западноевропских, јесте Захарије Орфелин.

Наш фокус интересовања у овом раду јесте управо Орфелин као барокни стваралац јер је барок важан аспект са којег се сагледава његов опус. Орфелин је био активан у превођењу класичних дјела, чиме је омогућио приступ класичној књижевности и филозофији публици на јужнословенском простору. То је допринијело богаћењу културе и образовања тог периода. Орфелиново дјело као дио барокног стваралаштва интересантна је тема за историјско истраживање. Као значајан барокни стваралац, Орфелин је био познат и по својим критичким освртима и учешћу у полемици са савременицима.

Након његове смрти настају многобројна дјела о њему. Та дјела покушавају да објасне његов живот и рад, његово стваралаштво које нимало не смијемо занемарити. Непосредно након његове смрти не можемо рећи да се јавност много заинтересовала да пише и изучава Захарија Орфелина. Међутим, и ту долази до промјене почетком 20. вијека када Орфелин постаје све више изучаван и када настаје велики број расправа и дјела о личности и животу великог српског и јужнословенског барокног ствараоца.

За потребе рада ће се користити разноврсна литература; литература која није само биографског и књижевног типа, већ и литература која покрива многе расправе о самом научнику и о периоду у којем је писао. Велики број таквих научних радова који су веома прикладни у сврху проучавања овако сложене личности каква је Захарије Орфелин се налази у зборницима Матице српске. Сва ова документа која ће се користити, ће нам послужити да на што бољи начин и у потпуности сагледамо живот и дјело Захарија Орфелина. Велики број докумената (научних радова) о овом периоду и о самој личности Орфелина могу се пронаћи и у дигиталној форми на интернету. Користећи релевантне изворе, покушаћемо да на што бољи начин прикажемо, можда и најпознатијег барокног ствараоца и велику историјску личност новог вијека, Захарија Орфелина.

1.1. Хипотезе истраживања

Истраживање ће се фокусирати на три хипотезе:

Прва хипотеза се односи на то да је Захарије Орфелин изузетан стваралац 18. вијека, који је дао велики допринос у поезији, историографији, филозофији, преводилаштву, и обликовању културне и интелектуалне парадигме Балкана у свом времену. Претпоставља се и то да је Орфелин дао значајан допринос барокној култури кроз свој укупни стваралачки допринос. Још једна важна претпоставка која ће бити тематизована кроз рад јесте и та да је Орфелин био један од највећих писаца барокног доба и поједине његове текстове

истраживачи су дефинисали као „манифесте просветитељства“. Као велики стваралац барока, познавао је руски, њемачки и латински језик, па се и то узима као претпоставка у смислу утицаја на сам рад и стварање. Орфелиново стваралаштво треба проучавати са различитих аспеката, историографије библиографије, публицистике, са аспекта књижевно-историјског, историје умјетности, графике, ботанике, медицине, астрномије, фотографије.

Након тога, могли бисмо поставити и хипотезу која би осветлила контекст његовог живота, тачније самих почетака који се везују за одрастање, а који су допринијели његовој снажној афирмацији у бароку. Претпоставка је да је живио на разним мјестима, те да је од културе до културе попримао много тога што би утицало на његов рад.

Друга хипотеза се везује за стварање умјетничког идентитета кроз различите медије: Хипотеза би се могла гласити - Орфелин је развио свој умјетнички идентитет кроз рад у различитим медијима, као што су сликарство, скулптура или архитектура. На све то велики утицај врши барокни период, а за који се претпоставља да је вријеме када је Орфелин комуницирао са осталим важним личностима које су се изњедриле у том моменту, размјењујући с њима идеје. Могуће је, а то свакако треба узети у обзир, да су те идеје формирале неке кораке у Орфелиновом раду и да је, касније, у врхунцу свог стварања због тих идеја био на висини.

1.2. Предмет истраживања

Предмет истраживања је стваралаштво Захарије Орфелина у контексту културе барока. Поред тога, предмет нашег истраживања биће и Орфелинов утицај на остале ствараоце тог времена као и на новије. Затим, друштвени и културни контекст у којем је живио и стварао Орфелин и сам значај његових дјела. Анализирање улоге Орфелина у оснивању “Славно-Српском Магазину“ и дубље разумијевање његовог доприноса барокној култури током 18. вијека. Интересантан дио Орфелиновог барокног опуса јесте и просветитељска дјелатност и његова борба за боље друштво и положај народа који је остварио пером. Орфелин је врло рано, још за живота, ушао у лексикографска дјела европских, првенствено мађарских и њемачких стваралаца. Стога ће један дио нашег истраживања бити посвећен и том питању.

1.3. Мотив и циљ истраживања

Мотивација за истраживање Захарије Орфелина као барокног ствараоца произилази из наших интересовања за стваралаштво ове културне епохе уопште. Ту је и интересовање за стваралаштво најпознатијих стваралаца барока на српском и јужнословенском простору. Из потребе да се дубље разумије кључна фигура српске културе током 18.вијека, узима се баш ова личност и његова свестраносту као пјесника, историчара, филозофа и преводиоца заједно с његовим значајем у оснивању *Славено-Српског Магазина*. Кад се све то узме у обзир, добијамо једну веома значајну личност којој историја као наука дугује много, првенствено то да се освијетли Орфелинов идентитет, па онда и све оно што је учинио за културни поредак периода у којем је живио.

Циљеви истраживања рада могу варирати у односу на контекст и подручје истраживања, али уопштено говорећи, циљ истраживања рада ће допринијети бољем разумијевању одређеног проблема, феномена или теме, те пружити нове увиде, информације или теорије које могу побољшати или проширити постојеће знање. Циљеви истраживања у овом раду су следећи:

- проучавање критичког осврта и полемика; разумијевање Орфелинових критичких ставова према савременицима и улоге коју је играо у интелектуалном дијалогу тог доба.
- анализа друштвеног контекста, како су друштвене и културне околности утицале на Орфелинов рад и како је он обликовао културне норме.
- утврђивање личног утицаја на савременике; анализа утицаја Орфелина на друге писце, интелектуалце и ширу заједницу, како би се схватило његово мјесто у контексту шире друштвене динамике.
- постављање Орфелина у шири европски контекст; испитивање тезе која проблематизује Орфелинову улогу у европском интелектуалном пејзажу 18. вијека, искључујући његов значај изван локалних оквира.

Уз помоћ ових циљева пружа се цјелокупна слика о Захарију Орфелину, његовом значају и доприносима који су оставили трајан печат на српску културу 18. вијека.

Укратко, ови циљеви ће употпунити рад и допринијеће томе да ову личност, поново истицану као веома важну, разумијемо на прави начин, с обзиром на то да припада нашем контексту и да је стварање из тог периода значајно за данашњицу.

2. Младост и школовање Захарија Орфелина

Свака епоха има своје ствараоце који носе главну улогу у њој. У епохи барока у Србији једна од незаобилазних и кључних личности је био Захарије Орфелин који је оставио за собом значајно дело. О Орфелину су многи историчари и књижевници писали, али о самим почецима његовог живота нема много извора на основу којих би се могао на бољи начин описати његов рани живот. Наиме, прво познато дјело које описује Захарију Орфелина је дјело Алексија Хорања. Он је у свом дјелу *Мемоари Хунгарум et Провинциалиум сциптис едис нотарум* описао Орфелинов живот.¹ Орфелин се у њему нашао јер је живио на територији Угарске, па су га самим тим, једним дијелом били присвојили као домаћег ствараоца. Захваљујући овом мађарском аутору ми данас можемо да говоримо о неким чињеницама које се тичу младости Захарије Орфелина.

О Орфелину се није много писало све до почетка 20. вијека, а један од најзначајних његових биографа је Тихомир Остојић са дјелом *Захарије Орфелин живот му и рад*.² Иако је ово дјело настало почетком 20. вијека, тачније 1923. године, оно и данас представља један од главних извора за проучавање најзначајнијег српског барокног ствараоца. Разлог томе лежи у чињеници да је Остојић користио до тада све познате изворе како би употпунио само представљање Орфелина. Као што је већ наглашено, ово није прво дјело о њему; о Орфелину се писало и раније, али много слабије и оскудније. Можемо рећи да је ово дјело до данас непревазиђено и да нам приказује добар дио Орфелиновог живота. Како већ наглашавамо значај Тихомира Остојића за живот и рад Захарије Орфелина, морамо још нагласити и то да ово дјело није објављено за његова живота (на што нам указује година смрти самог Остојића и година штампања овог капиталног дјела), већ је ово дјело објављено постхумно.

Међу новим дјелима која на свеобухватан начин проучавају и истичу значај дјела Захарије Орфелина, јесте свакако рад Владимира Симића *Захарије Орфелин (1726-1785)*.³ Ово дјело је докторска дисертација поменутог аутора, у којој је на подробан начин приказан живот

¹ Ове мемоаре кроз цио свој рад помиње, Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот и рад му*, штампарија Туцовић-А.Д. Ослобођење, Београд.

² Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот и рад му*, штампарија Туцовић-А.Д. Ослобођење, Београд.

³ Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785* : докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет,

и стварање Захарије Орфелина. Поред поменути три дјела која издвајамо због њиховог великог значаја и детаљног увида који нам пружају о животу овог значајног барокног ствараоца, постоји још велики број, како дјела, тако и расправа о Захарију Орфелину. Настанак ових дјела, као и константно помињање Захарије Орфелина у историографији, отргло га је од заборава. Неизмјерни значај за проучавање живота и дјела Захарије Орфелина има Матица српска, у којој се на годишњем нивоу, кроз макар једно дјело, обради тема која се тиче овог барокног ствараоца.⁴ Наведена литература пружила је неприкосновен значај за даље изучавање Захарије Орфелина. Проучавањем и детаљним ишчитавањем текстова који су пруженим у овим наведеним дјелима, умногоме је олакшано праћење података који се тичу младости и школовања Захарије Орфелина, с обзиром на то да смо напоменули да су подаци о његовом животу и раду оскудни. Како је већ наведено, прве године Орфелиновог живота нам приказује Алексије Хорањи.⁵ Он наводи годину Орфелиновог рођења, а то је 1726. година. Упоредјујући ову годину са разним аспектима његовог живота, можемо је узети као тачну. Постоји и енигма око породице самог Орфелина, тачније око његовог презимена, јер се оно код Срба до тада не помиње, тачније није забиљежен ниједан Орфелин у цијелој српској историографији. Ни код његовог оца не можемо наћи то презиме.

Отац му се звао Јован, али није познато шта је било по занимању, док о мајци не постоји ни један траг.⁶

У том периоду презимена код Срба нијесу била фиксна, већ би се изводила из очевог имена. У контексту тога, покушаћемо да дефинишемо три мишљења која се тичу настанка презимена Орфелин, односно да објаснимо шта је то што нам је понудила доступна литература и извори када је у питању рани живот Захарије Орфелина с посебним акцентом на његово презиме. Постоје, дакле, многе теорије како је Захарије дошао до овог презимена, али можемо са сигурношћу рећи да ниједна није потврђена. Такође, постоји још једно презиме које се појављује, а приписује се Захарију; то је презиме Стефановић. Орфелинов отац се звао Јован, тако да презиме Стефановић под којим се Захарије Орфелин понегдје помиње (и

⁴ Неки од тих радова су: Фин, М. (2014): *Орфелинов Славено-српски магазин и венецијанска периодика XVIII века*, Зборник Матице српске за славистику, 86, 185-201., Давидов, Д. (1978): *Српска графика XVII века*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 169., Савић, Н. (2018): *Цармина фигура у бароку*: Жефаровић и Орфелин, Летопис Матице српске, 501, 3, 282-307.

⁵ Када смо код године рођења сви аутори почевши од Боривоја Чалића па до Тихомира Остојића се позивају на Алексија Хорањија и на његово дјело *Мемоари Хунгарум ет Провинциалиум сциптис едис нотарум*. Историографија сматра ове мемоаре као прво дјело у којем се помиње година рођења Захарије Орфелина.

⁶ Стајић, В. (2004): *Новосадске биографије*, III-6, Нови сад, 175-176.

то послуже смрти, тачније тек од 1800), свакако није по очевом имену нитије оно икада као „очество“ употребљено од стране самог Орфелина, а ни од других Орфелинових сродника. Било је то презиме његовог оца.⁷

Из наведеног се види да се није користио очевим презименом, а разлог тога нам је непознат. Иако се у овом периоду презиме изводило од очевог имена, ово Стефановић би морало значити да му је отац или неки ближи предак био Стефан, а нама је до данас то остало непознато. Узимање презимена Орфелин је постала енигма у историографији. Зашто је Захарије Стефановић узео стално презиме, које су прихватили и његови синовци Јаков и Александар.⁸ Историографија и савременици га памте као Орфелина и то постаје његово презиме које за живота користи. Такође, након његове смрти се може ово презиме пронаћи код Срба, и то код његових синоваца. То је остало забиљежено у историографији, а посебно код Тихомира Остојића. Настаје велика енигма око ријечи Орфелин, тачније како ју је Захарије извео и како је присвојио презиме. Сваки аутор који проучава живот и рад Захарија Орфелина, покушава на свој начин да ову дилему око презимена разријеша и нађе праву истину. Различити аутори из различитих периода на свој начин покушавају да дефинишу то Орфелин, али нико са сигурношћу није успио да дође до праве истине, јер је то период Захаријевог живота који је оскудан са изворима. Постоје тумачења да је он то презиме извео из Орфеј и Лин, имена античких пјевача, али то се не може са сигурношћу потврдити, као и тумачења да је преузео презиме од имена једног француског медаљера Армана Жилбе Орфелина, али и ово је само претпоставка. Сматра се да је због свог тешког одрастања и живота који је имао, употребио једну француску ријеч којом би самог себе сажалио, а то је ријеч *un orphelin* која значи сироче.⁹ Ова три тумачења настанка презимена Орфелин су најзаступљенија у историографији, а можемо рећи и да су присутна у народним масама

Из горе наведеног можемо рећи да знамо име његовог оца (Јован), док у познатим изворима и радовима о Орфелину нема нигдје помена имена његове мајке. Име мајке није само биографски детаљ, већ нам може нам пружити дубљи увид у породичне везе, традицију и вриједности које су обликовале самог Орфелина. Осим тога, име мајке може открити и социо-културни контекст у којем је Орфелин одрастао, те утицај на начин на који је

⁷Симеуновић, Д. (2023): *Политичко-просветитељска мисао и дело Захарија Орфелина*, Летопис Матице српске, 511,5, 670-695.

⁸Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот и рад му*, штампарија Туцовић-А.Д. Ослобођење, Београд, стр. 32.

⁹ Користивши француски речник, Јовановић, С. (1991): *Савремени Српскохрватско – Француски речник*, Просвета Београд, увидео сам да би се ова теорија о његовом презимену могла узети за еквивалентну.

преципиран у друштву тог времена. Као што остајемо ускраћени за битније детаље Орфелиновог живота и одрастања, тако остајемо ускраћени и за презиме и личност мајке Захарија Орфелина. Као што не знамо податке о његовој мајци, не знамо ни о осталим члановима његове породице. Осим информација о оцу, а уз недостатке података о мајци, из наведеног смо сазнали да је имао два синовца, што би значило да је имао и брата или чак браћу, али ни тај детаљ не можемо наћи у изворима, иако би достао помогао у откривању идентитета и породичних веза које је остваривао Захарије Орфелин.

Недостатак тих података отвара додатну проблематику породичних односа овог ствараоца. Како се отвара та проблематика, она за собом вуче и проблем контекста одрастања Захарије Орфелина, а који нам је јако важан у поглављу у којем се обрађује његова рана младост. С тим у везу доводимо цјелокупно његово даље стварање, односно покушавамо да са неким мотивима из раног живота повежемо оно што је оставило печат у сложеном добу наше историје.

Брат, као и мајка, играју важану улогу у формирању идентитета и искуства појединца, те би њихова присутност или одсутност могла имати значајан утицај на живот и дјело самог Орфелина. Међутим, отежавајућа околност је недостатак тог податка који би нам освијетлио макар однос са братом и помогао у дубљем разумијевању личности Орфелина. Многи подаци који су у том времену настајали, како писани, тако и материјални нијесу одољели зубу времена. Орфелин је одрастао у Вуковару; то је непобитна чињеница коју налазимо у цјелокупној литератури. Међутим, важно је истаћи историјску представу о том простору; Вуковар је припадао Хабзбуршкој монархији, баш као и дио Славоније и данашња Војводина, дакле, мјеста у којима је Орфелин провео своју младост. Сва та превирања на тим подручјима утицала су на то да се одигра много сукоба и да се, самим тим, изгубе и значајни извори који би нам, и дан данас могли пружити један другачији увид у оно што је обиљежило тај период, али и оно што се повезује и са Орфелином.¹⁰ Наш фокус у овом поглављу је рани живот Орфелина, али, као што знамо, Нови Сад је, како тада, тако и данас био велики центар српске културе и српског окупљања. Он је у више наврата претрпио разарања. Како би се ближио који већи сукоб на тим подручјима, Нови Сад би претрпио знатна оштећења, а самим тим и сва историјска грађа која би се налазила у њему. Велики број освајача је контролисао град и уништавао значајну културно-историјску грађу, зато данас говоримо о бројним

¹⁰ Проучавајући историју Балкана можемо увидјети да је то подручје у додирима са Османском царвином и самим тим је било веома нестабилно и подложно ратним сукобима.

недостацима у области историје, о недостацима грађе и извора који би потпомогли дубље истраживање тог периода.

Енигма око Орфелиновог школовања је задуго била присутна у историографији. У домену Орфелиновог образовања, тајна је дуго остала неразјашњена. С обзиром на недостатак директних извора, информације о његовом школовању морале се бити изведене из других познатих информација које су већ биле присутне у историографији. Ова енигма, прожета неизвјешношћу, створила је изазов за истраживаче, приморавајући их на темељно проучавање и критичко интерпретирање доступних података, како би се осликала комплетна слика његовог образовног пута. Претпоставља се да је школу завршио ван свог родног мјеста, а пошто је Нови Сад био поприште српске „дијаспоре“ претпоставља се да се и Орфелин тамо школовао и начинио прве кораке ка свом будућем успјеху. Нама није познат Орфелинов живот у Вуковару, иако мађарски писац Алексија Хорањ, којег већ помињемо на почетку, говори о мјесту рођења Орфелина; околини Вуковара. Такође, и Тихомир Остојић везује Вуковар за одрастање Захарије Орфелина, односно мјесто у којем је одрастао. Претпоставља се да се Орфелинова породица преселила у околину Новог Сада и да је тамо стекао прве школске кораке. Развијеност новосадских школа могла је да утиче и на Орфелина да се на што бољи начин развије у ствараоца који је изван свог периода. С тим у вези, можемо истаћи да је школовање у Новом Саду било на много већем нивоу као и да је имало респектабилан школски кадар који је могао да пренесе знање на ученике.

У прилог томе да је школу завршио у Новом Саду а не негде другде, говори и чињеница да је карловачка Покрово-Богородична школа затворена од 1737. до 1749. године, управо у периоду у којем је Орфелин морао похађати школе.¹¹

Након завешетка школе, први познати подаци о самом Захарију Орфелину везују се за његово прво запослење, а то је рад у школи као професор. Ови подаци, као и подаци о школовању се не слажу код свих аутора. Један дио говори да је он све до 1756. године био у Вуковару, док се код новијих истраживача, тј. писаца, његов живот у Вуковару завршава прије почетка самог школовања. Тихомир Остојић у свом капиталном дјелу *Захарије Орфелин Живот и рад му*, Орфелина везује за Вуковар све до 1756. године, док у дјелима Драгана

¹¹Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, стр. 30.

Симеуновића *Политичко-просвјетителјска мисао и дјело Захарија Орфелина*¹² и Владимира Симића *Захарија Орфелин 1726-1785*, проналазимо податак да је Захарије Орфелин дио свог дјетињства провео у Новом Саду.¹³ Према информацијама од ова два релевантна аутора, Захарије Орфелин се као мали преселио у Нови Сад и ту одрастао у изванредног ствараоца. Пошто је већ школу завршио у Новом Саду, он ту проналази прво своје запослење, и то као професор који ће даље ширити своја знања и радити на образовању тадашње дјеце

Успјех у школи и истицања међу осталим ђацима били су разлог да Орфелин потом буде изабран за учитеља нижим разредима у новосадској школи слично како је текао духовни развитак младог Јована Рајића у Сремским Карловцима.¹⁴

У овом периоду живота он се профилише у чврсту фигуру. Можемо претоставити да је претрпио велики број недаћа у животу због сиромаштва у којем је одрастао, али је успио да све то преброди и да се након завршетка школовања одмах запосли у школи. Ово је период у којем је било веома тешко одрастати, а тек успјети на свјетској сцени као познати стваралац. Српски народ се у том периоду налазио под окупацијом од двије велике и моћне државе тог периода, Хабзбуршке монархије и Османског царства. Иако је Хабзбуршко царство за тај период било напредније од Османлија, српски народ који је насељавао пограничне дјелове царства није имало неку запажену улогу. И поред тога што је свијест народа, као и само школовање у Хабзбуршком царству било много доступније, постојао је и запажен број неписменог становништва. Школство у оквиру Хабзбуршког царства до 18. вијека је било под контролом црквеног клера, а почетком 18. вијека ту улогу преузима само царство. Самим тим се може закључити да је школство било под константним притиском тј. утицајем западне културе. У дјеловима које контролише Османско царство тај проценат неписменог становништва био је на много већем нивоу. У том периоду главни извор свих информација била је црква. Поред свега тога, црква игра главну улогу у описмењавању становништва. Неадекватно образовано свештенство тадашње цркве утиче на то да дође до разних подјела у овом периоду. Ово је период у којем свештеници, калуђери једва знају читати и писати, а веома мали број има елементарно богословско знање. Ово је било заступљено на цијелој

¹² Симеуновић, Д. (2023): *Политичко-просвјетитељска мисао и дјело Захарија Орфелина*, Летопис Матице српске, 511, 5, 670-695.

¹³ Кроз разна поглавља из наведених дјела можемо закључити да они прве Орфелинове године не везују за исти град што можемо повезати са недостатком извора о првим годинама Орфелиновог живота.

¹⁴ Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, стр. 30

територији коју је конторлисало Османско царство. Звања би свештеници веома лако стицали, а у том периоду је свако ко је био макар мало богатији желио да постане свештеник због свих привилегија које би носила та дужност и звање. Тадашње образовање свештеника и садашње образовање људи који носе црквени чин не би се могли упоредити. Можда би еквивалент био једино ђак који је завршио четворољетку тј. школу од четири разреда. Постоји много предања, а и извора који нам дају неки увид у то како су свештеници тог периода били образовани и како су стицали основна знања која би требало да посједују у равни са својим црквеним чином. Изузетака свакако јесте било, али не у тако великом броју. Свједок свих ових догађаја био је и Захарије Орфелин, поготову откако је ступио у службу код митрополита Ненадовића.

Поред свега овога, оно што је важно истаћи јесте и то да је Захарије Орфелин успио да избије на површину и да покаже свој дар за стварање, како српском, тако и другим јужнословенским народима. Његов ангажман у школи у Новом Саду је њега ојачао и научио много чему. Веома је значајно и то да се његов професорски живот не везује само за једну школу, већ да је своју професорску каријеру обогатио са још једним ангажманом у просвјети. Ријеч је о једној престижној школи као и веома важној за тај период.

Тада је уједно и највише напредовао као аутодидакт у сфери умјетности, захваљујући у највећој мјери томе што је нижа школа у којој је Орфелин радио била гдје и веома престижна „Латинскословенска школа “просвећеног“ епископа Висариона Павловића, па је млади Орфелин жељан знања много тога научио од наставника те школе. Постоје сачувани трагови да је бар 1757, ако не и раније, радио и у тој школи.¹⁵

Овај период који проводи у школском систему није ни мали, износи око седам година. То је период од неке 23. до 30. године његовог живота, што је и важно доба за формирање личности. Период који је провео у школском систему се може потврдити и по томе што је писао школске књиге. Погледавши његову књижевну заоставштину види се добро познавање педагошког система који је био заступљен у том периоду, а то прије свега, можемо захвалити његовом ангажману у Латинскословенској школи. Када смо код његових дјела која се везују за његово добро познавање педагошких дисциплина, незаобилазан је његов буквар. Ангажман у престижној школи тог времена је оставио велики траг у Орфелиновом животу и раду.

¹⁵Симеуновић, Д. (2023): *Политичко-просветитељска мисао и дјело Захарија Орфелина*, Летописц Матице српске, 511, 5, 670-695.

Требамо претпоставити да Орфелин у Латинскословенској школи није био само предавач, већ и једним дјелом ученик, јер је покупио доста знања од старих и искусних колега. То можемо видјети у његовом стваралаштву које настаје након професорске каријере. Поред овога, он је као млад савладао и бакропсине основе (граверске), што ће и обиљежити његов живот. У недостатку извора ми не можемо са сигурношћу рећи како је он успио да све ово савлада.

За вријеме боравка у Новом Саду Орфелин је помогао писање једне притужбе на рачун придошних Руса. Сеобе су биле уобичајне у том периоду и становништво је гравитирало од мјеста до мјеста. У данашњој Војводини је из више наврата досељавало руско становништво, али не у великим групама које би могле да промијене националну и културну средину. Приликом сваког новог досељења у било коју средину, долазило би до несугласица са локалним становништвом; некада би се те несугласице ријешиле без туђе арбитрације, а некада би се тражило посреништво. Приликом ове сеобе Руси нијесу наишли на домицилно становништво, већ на групу Руса која је раније дошла и срасла с окружењем. У овом случају је због бахатости досељеника тражена арбитрација од виших црквених органа. У том месту беше тад још православних Руса који почеше себи градити цркву. Тада дође у исто место нова руска колонија која с помоћу жупанске власти и римокатолика отме православна цркву а свештеници им почеше чинити насиља¹⁶

Захарије Орфелин је написао ову притужбу (писмо) и послао га митрополиту Ненадовићу у Карловце. Нама овај догађај није од круцијалне важности и нећемо се више освртати на њега, али треба напоменути свакако овај контакт митрополита Ненадовића и Захарија Орфелина. Овај податак нам је важан због тога што ће касније Орфелин доћи у службу митрополита Ненадовића и радити у његовој канцеларији.¹⁷

Када је ријеч о Орфелиновој породици и његовом потомству, извори су нам оскудни и недоречени. Ступио је у брачну заједницу најпре с извјесном Аном, с којом ће добити сина Петра, али ће ова супруга преминути неколико дана послје порођаја.¹⁸

Пошто се може закључити из више релевантних извора да му је жена умрла млада, одмах након порођаја, може се извести закључак да је Анина прерана смрт умогоне утицала

¹⁶Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот и му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд. стр.22

¹⁷ Исто, стр.23.

¹⁸Давидов, Д. (1978): *Српска графика XVII века*, Летопис Матица српска, Нови сад, 169.

на Орфелининово стваралаштво, као и чињеница да остаје самохрани отац. Постоји енигма око његове жене и њеног појављивања у једној књизи која је настала након њене смрти.

На књизи Орфелинове библиотеке бр. 16 има запис „Анна Орфелина“. На књизи стоји као година штампања MDCCLXV=1765, а тада је Ана Орфелиница већ шест година трунула под земљом¹⁹. Овај податак који је пронађен остао је непознаница до дана данашњег, тачније непознат је разлог зашто је баш њено име на књизи која је настала доста након њеног упокојења.

Све ове околности око његове цјелокупне младости су оставиле неизбрисив траг на Орфелина, као и потешкоће које ће се јавити око његовог сина. Орфелин се трудио да сина изведе на прави пут, али му то није баш успјело. И поред велике жеље и среће коју му је пружио првјенац ствари се неће одвијати баш како је замислио Захарије Орфелин. У Темишвару 1763. завршава рукописни катахизис Апостолскоје млеко који је написао за свог сина Петра.²⁰

Од слабе матере и нервозна оца родило се слабо дијете, бар умно и морално слабо. Петар није имао смисла ни за шта више и боље, те га је отац морао дати на занат.²¹ И поред свег очевог труга да му син успије, па, на крају крајева, научи и неки занат, све ће се изјаловити и пропасти, а сам Захарије Орфелин разочарати у потпуности и дићи руке од свог сина. Након 1773. године се губи се сваки траг Петру Орфелину и отац га више не спомиње, а ни други историографи се не баве овом личношћу у својим записима. Ове 1773. године је Орфелин дознао да му је син у туђини и да је напустио занат, да живи оскудно. Тада одлучује да „дигне руке“ од свог сина за којег се ипак много потрудио. Изгубивши наду у свог рођеног сина, Захарије Орфелин своју патњу преусмјерава на синовца Јакова. Њему пише писма у којима видимо израз праве очинске фигуре и бриге.

„Срце у мени плаче, пише му 1773 године, када помислим и чини ми се умрећу а не буду дочекати да те видим ожењена.“²²

Из овог дијела које је Тихомир Остојић издвојио из једног писма Захарија и његовог синовца, можемо видјети заправо тај њихов однос који је веома специфичан. Можемо

¹⁹Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд стр.35

²⁰ Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.

²¹Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд стр.36.

²²*Исто*, стр.36

запазити ту жељу и љубав правог оца, оца којег један син није испунио, а који је имао добре намјере. Оно што није дочекао од свог сина Петра, желио је да дочека од синовца Јакова; да дочека унучад и осјети те неизмјерне благодати. Као што већ знамо, Захарије је имао два синовца, али изгледа да са другим није био у неком контакту, што можемо закључити по томе што не постоји ниједно писмо или документ у којем он спомиње другог синовца. Све је ово утицало на профилацију и сазријевање Захарије Орфелина као личности, прије свега, а касније и научника и ствараоца.

2.1. Орфелинов живот након одласка у канцеларију митрополита Ненадовића

Након неких седам година које је провео као професор у Новом Саду, Захарије Орфелин се сели након своје тридесете године у нову средину, и то у Сремске Карловце, гдје ће обављати функцију секретара и благајника. У Карловцима је оформио и породицу о којој смо говорили у претходном поглављу. Он ступа на дужност код митрополита Павла Ненадовића, али се на овој новој позицији неће дуго задржати - свега неколико година. То је податак који ипак варира од аутора до аутора, јер многи овај сегмент Орфелиновог живота тумаче на разне начине.

Када је године 1757. тридесетогодишњи Захарије Орфелин дошао за канцелисту карловачког Митрополита Павла Ненадовића, он се нашао на мјесту које је пре њега годинама држао један други песник српски, Павао Ненадовић, синовац митрополитов и писац стихова за Жефаробићева богато опремљена бакорезна издања.²³

Може се рећи да је ово ново задужење Орфелину пружило много времена да се посвети стварању дјела и да се профилише као научник. Треба истаћи да његов дар за писање долази до изражаја у Карловцима као последица обавеза које је био дужан испунити као секретар митрополита Ненадовића. Овај посао је у том периоду био веома престижан што може

²³Орфелин, З. (1970): *Петар велики II*, Просвета, Београд, стр. 405. (Поговор – Др Милорада Павића).

потврдити и кадар који га је покривао (пјесници, интелектуалци, духовници; заправо, најучени људи тог периода).

Павла Ненадовића сматрамо као једног од најбољих митрополита.²⁴ Прије свега треба истаћи околности у којима се нашао, а то је да су Сремски Карловци на рубу Хабзбуршког царства и да католичанство влада у царству. Ненадовића сматрамо за вођу Срба, како у Карловцима, тако и на ширем подручју царства. У том периоду долази и до иселјења Срба из територија под контролом Османског царства и насељавања рубног дијела Хабзбуршког царства. Ненадовић се залаже за права свег српског живља под Хабзбуршким царством и покреће описмењавање тог народа.

Захарије Орфелин не борави само у канцеларији у Карловцима, већ се упућује на разне мисије. Он по потреби путује у све околне градове углавном као пратња митрополита Ненадовића. Да је Орфелин пратио митрополита у Дањ и послије из Дања у Беч, Остојић доказује његовим рукописима у Митрополитском Архиву.²⁵

Из свега наведеног треба дати посебан значај новом задужењу које добија Орфелин, као и дјелима која настају у том периоду. Његов посао у митрополитовој канцеларији није једнообразан, већ укључује разне послове.

Поред обављања административних послова, поверавани су му и задаци у којима су долазиле до изражаја његове калиграфске и граверске склоности. Израђивао је митрополијске грамате, синђелије и повеље које по уметничкој вриједности нису заостајале за оним са царског двора.²⁶ Орфелин доноси 1757. из Беча штампарску пресу у Сремске Карловце.²⁷

Доношењем ове штампарске пресе он започиње штампање својих дјела, тачније чини прве крупне кораке у култури и умјетности тог периода. Штампарије су биле луксуз у том периоду и било их је веомла мало, а овим чином он своја дјела штити од заборављања и оставља их за вијек вјекова. Међу дјелима која је створио у том периоду свакако се издвајају двије

²⁴Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр 51.

²⁵Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр 48.

²⁶Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.

²⁷Симеуновић, Д. (2023): *Политичко просветитељска мисао и дјело Захарија Орфелина*, Летопис Матие српске. 511, 5, 670-695.

грамате; архијерејска грамата Мојсију Путнику (1757) и епископска грамата Викентију Јовановић Видаку (1759).²⁸

Поред ове двије грамате, он је написао и немали број дјела која обиљежавају његове почетке и представљају га свијету као изузетног ствараоца. Сада ћемо навести сва та дјела која настају за вријеме службе код митрополита Ненадовића:

- *Краткоје о Богоподобажуишем телу поклоненениј и крви Христовој и времени того наставленије*(из 1758)
- *Ортодоксос омологиа* (из 1758)
- *Новаја и основателнија славено-српска калиграфија* (из 1759)
- *Краткое да простое о седмех таинставах учителское наставленије втораго Христова пришествија* (из 1760)
- *Горестни плач славнија иногда Србији* (из 1761).

Орфелинова служба у Карловцима окончава се између марта и априла 1762. године када одлази у Темишвар на место благајника код надлежног епископа темишварског Вићентија Јовановића Видака (1759-1774), потоњег Карловачког митрополита.²⁹

Одлазак Орфелинов из службе митрополита Ненадовића је веома тајанствен и не може се са сигурношћу рећи прави разлог тог огласка. Постоје нека дјела која нагађају да његов рад и дјела која су била усмјерена против црквеног клера имају улогу у његовом премјештању из Карловаца у Темишвар, али се то са сигурношћу не може потврдити, али ни негирати.

Двадесет година доцније протосинђел Кирил Живковић вели ово: „Ви били во службе канцелариској при блаженопочившему арх. и митрополитје Павла Ненадовичје, и језели б би својего званија исправное держалисја, за чужаја не хваталис, то би ви и до вишија официја и пензиона достигли.“ Из ових речи изилази, да се Орфелин бавио другим пословима а не канцеларијом и стога је био „неисправан“.³⁰ PORTRAIT OF SERBIAN CLERGY IN METROPOLITAN OF KARLOVCI (1690-1790)

²⁸ Подробније погледати у раду Васић, С. К. (2012): *Портрети српских архијереја у Карловачкој митрополији (1690–1790)* : докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

²⁹ Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина- Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 17.

³⁰ Остојић, Т. (1923) : *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр. 58-59.

Орфелин је у Темишвару наставио да ствара и написао је многа значајна дјела, а према години настанка можемо закључити да је у Темишвару настало његово дијело *Апостолскоје млеко* (1763). То дјело је од важности за његову породицу, као што смо већ навели, јер има везе са његовим сином Петром. Орфелин се није стационирао у Темишвару на дужи временски период. Као што видимо из његовог живота - он је у сталном покрету, константном мијењању послова. Он борави од Новог Сада преко Сремских Карловаца, затим краткотрајних посјета Венецији и “словних путева“ по Хазбуршком царству са Митрополитом Ненадовићем, па до Темишвара, чак стиже и до Беча. Као што наведосмо, он се кратко задржава у служби Вићентија Јовановића Видака, што се потврђује кроз многа дјела, а и мјеста у којима су штампана његова дјела могу бити добар показатељ боравишта Захарије Орфелина. Већ средином наредне године 1763. напушта Темишвар и купује мању кућу у Новом Саду, где ће сместити своју бакрорезну типографију, потом путује у Венецију, вероватно у децембру 1763. године а према неким подацима добија отказ из службе темишварског владике 1. марта 1764. године.³¹

Као што смо већ навели, он води турбулентан живот са сталним промјенама мјеста стварања (живљења). Није завршио своју професорску каријеру одласком из школа у Новом Саду, већ се помиње у изворима да ће радити приватно, као професор код имућних породица. То би значило да Орфелин није имао сталан приход и да је морао да пронађе нови посао.

Временско раздобље од марта до маја 1764. године проводи у служби спахије Јована Самплајцаја „от Мече“ крај Арада као учитељ његове дјеце.³² Орфелина ови „споредни“ послови неће одвратити од стварања и константног писања које је обиљежило његов цјелокупан живот.

Орфелин је и те године боравио у Венецији као и из више наврата раније, а то се може закључити по дјелима која објављује у Венецији. Дјела која објављује у Венецији могу стати у временски оквир од 1762. до 1776. године. Међу првим дјелима у Венецији је *Плач Србији*, а последњим *Буквар за српску децу словенску*. Он ће у једном дијелу свог живота и дужи период провести живећи баш у Венецији.

³¹Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина- Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 17-18

³²Ђирковић, С. (2013): *Библиотека Захарије Орфелин : библиографија*, Православни богословски факултет Универзитета, институт за теолошка истраживања, Београд, 36.

Током маја месеца 1764 године Орфелин одлази у Венецију гдје у штампарији Димитрија Теодосија бива ангажован као сарадник, редактор и коректор за славено-српске књиге, а 12 марта 1768. године одобрењем реформатора падованских студија постаје ревизор у наведеној штампарији.³³ Орфелин не мирује ни у Венецији, већ предано ради на стварању нових дјела. То се може потврдити годином издања следећих дјела (навешћемо само најзначајнија):

- *Сјетовније наученог младого чекивека* (1764)
- *Страсно јавандељеље* (1764)
- *Латински буквар* (1766)
- *Славеносрпски календар* (за 1766. и 1767.)
- *Первија начатки атинског језијка* (1767)
- *Славено Српски магазин* (1768)

Поред наведених постоји и низ других дјела која овом приликом нијесмо навели, али ће се наћи у остатку рада, како дјела која је објавио у Венецији, тако и она која су објављивана у Новом Саду, Карловцима, Бечу.

Осим тога, према подацима који су садржани у уверењу православног грчког архиепископа у Венецији, наводи се да је он са својом женом (со la propria consorte) и породицом био становник овог града, сходно чему је могуће претпоставити да се поново оженио и стекао другу супругу која се такође звала Ана.³⁴

Историографија је слабо посветила пажњу Орфелиновом приватном животу, како у Венецији, тако и за вријеме боравка ван ње. Тек се понегдје помиње да се други пут женио и да му се и друга жена такође звала Ана. Оскудност извора и литературе која би посвједочила његов породични живот са Аном нам је остао до дана данашњег велика непознаница. Самим тим, тешко је одредити да ли је његова друга жена имала каквог утицаја на његов научни живот, тачније на његово стваралаштво. Можемо резимирати чињеницом да готово све податке које добијамо о његовом боравку у Венецији, добијамо из његових дјела, из његових радова, као и из података о мјесту објављивања написаних дјела. То би значило да је Орфелин

³³Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина- Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 18.

³⁴Ђирковић, С. (2013): *Библиотека Захарије Орфелин : библиографија*, Православни богословски факултет Универзитета, институт за теолошка истраживања, Београд, 37.

и док је боравио у Венецији, тј. док је Венеција била препозната као његово мјесто пребивалишта, ипак одлазио у посјете Новом Саду, Темишвару, Бечу.

Посао у Теодосијевој штампарији напушта 14. септембра 1770. године, а потом одлази у Темишвар, гдје поново ступа у службу владике Вићентија Јовановића Видака. Могуће да у том периоду ради на обимном теолошком спису *Књига против паства римскога*.³⁵ Захарије Орфелин се уобичајено опет неће друго задржати и на новом-старом послу. Постоје неке претпоставке да се ово његово службовање неславно завршило. Неки се разлог за престанак тог службовања може пронаћи и у његовим писмима, што би додатно освијетлило научни пут ове знамените личности епохе барока. Међутим, акценат је само на томе да је он тај посао напустио, а разлози напуштања у оввом контексту нису од велике важности јер је битно истаћи само то да се Орфелин није много задржавао на пословима које је обављао. Још једна значајна ставка јесте и та да се у том моментима фокусирао на бакрорез, а бакрорез је нешто чему је посветио добар дио живота.

Године 1772. излази веома важно и капитално дјело у Орфелиновом животу, а то је дјело *Историја о животу и славним делима владара Петра Првог*, (које излази у Венецији). У септембру 1770. године цензори одобравају штампање *Житија Петра Великог*, тако да Орфелин приступа гравирању и отискивању 65 бакрорезних илустрација, портрета, географских карти медаља ордена, планова. Штампање је завршено 1772. године.³⁶ Након објављивања овог веома значајног дјела он се не зауставља и наставља да ради и ствара веома значајна и капитална дјела о којима ће бити ријечи у наредним поглављима.

Орфелин тада ради на бакрорезној ведути Манастира Кувеждина (1772). Наредне 1773. године продао је кућу у Новом Саду и преселио се у Карловце са намером да се бави виноградарством, где живи са извесном женом Маром у кући трговца Мише Лазаревића.³⁷

Као што је истакнуто у почетним дјеловима рада Орфелин се бавио виноградарством, а то се може и потврдити великим бројем извора који нам говоре о тој његовој љубави према природи и уопште винограду. Могу се наслутити разлози због којих се Орфелин окреће овом новом, и за њега до тада, непознатом послу. То се прије свега може везати за његова нестална

³⁵Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, стр. 13

³⁶Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.

³⁷Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, стр. 13

запошљења која му нису пружила довољну финансијску потпору, али и сељења из мјеста у мјесто. Извјесно је то да је са капиталом од продаје куће у Новом Саду кренуо у нову дјелатност, односно покренуо посао око виноградарства. Сматра се да ће кроз ову нову дјелатност и нови посао којим се бави покушати да се устали на материјалном плану, али и да можда себи отвори неке нове научне идеје и путеве инспирисан природом којом су се, иначе, велики умјетници увијек инспирисали.

Када је ријеч о жени Мари која се спомиње у контексту тога да живи заједно са Орфелином, подаци су нам штур и недовољни да се овај сегмент живота Захарије Орфелина расвијетли. Не можемо са сигурношћу дефинисати њихов однос, као ни то од када су почели да живе заједно. Осим тога, недостају и подаци о самом Марином животу прије ступања у заједницу са Орфелином, али и подаци који би нам омогућили увид у то како је и колико ова жена утицала на научни и стваралачки пут Захарије Орфелина.

Орфелин у Карловцима поред виноградарства велики дио свог времена посвећује и бакрорезу. Током 1775. године купује кућу у Карловцима од свештеника Василија Протића, ради бакрореза *Манастира Крушедол*, тих година настаје и бакрорезни лист са темом *Распеће Христово*, а наредне 1776, штампа уџбеник калиграфије *Новјешија славенскија прописи*.³⁸ У овом периоду настаје велики број његових дјела. Орфелин ће се током наредног шестогодишњег живљења у Карловцима посветити цртању и бакрорезу, у чему ће му помагати његов синовац Јован.³⁹ Ово је синовац о којем смо већ говорили и уско га везали за самог Орфелина, што нам се сада и потврдило. Поред константне преписке између њих двојице, ми можемо посвједочити и томе да су за заједно стварали. Можемо рећи да се Јован овим радом са стрицом усавршавао и узимао занат од стрица који је у овом периоду био веома поштован, како у црквеним круговима, тако и на самом Хабзбуршком двору које ће га временом препознати и од њега затражити одређену помоћ.

Царску поруџбину за израду бакрорезног издања уџбеника *Калиграфије* за српске и влашке школе добија 1777. године.⁴⁰ Ово му је једна од најзначајних, ако не и најзначајнија поруџбина коју је добио, па смо је самим тим и нагласили. Он је по доласку у Карловце

³⁸Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, стр. 14

³⁹Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина - Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 20.

⁴⁰*Исто*, стр. 20.

издвојио добар дио свог времена на израду бакрорезних дјела овог типа, што нам могу потврдити и подаци на које наилазимо. Ми смо овом прилику издвојили најзначајније бакрорезно дјело, а у остатку рада ће се подробније обратити пажња на остала дјела, као и на њихов значај за цјелокупну српско-јужнословенску културу.

Као и са претходним пословима и дјелатностима којима се бавио, он неће успјети ни са овим да стане на ноге и да се финансијски усталили, што ће довести до тога да он убрзо потражи ново уточиште (запослење). Као што смо видјели из претходних дјелова његовог живота, он се селио од манастира до манастира, од задужења до задужења, у потрази за колико-толико скромним животом и финансијском стабилношћу, али га је константно пратила лоша срећа која ће га натјерати да све што је до тада стекао прода и почне изнова онолико колико је то било могуће. Он ће наставити потрагу за новим запослењем у црквеним круговима.

Такође постоје претпоставке да је услед доживљеног финансијског банкрота био принуђен да прода кућу у Карловцима и потражи уточиште најпре у манастирским обитељима на Фрушкој Гори.⁴¹ Као што наслуђујемо, он се неће ни овдје много задржати - Орфелин посјећује не тако мали број манастира, како на Фрушкој Гори, тако и у цијелом окружењу, али не успијева да се стационира ни у једном. Захарију је у том периоду веома нарушено и здравље, а те податке можемо наћи у великом броју извора и дјела који нам говоре о његовом животу у том периоду.

На препоруку митрополита Мојсеја Путника, већ озбиљно болестан од туберкулозе, 1783. године одлази на мјесто коректора штампарије Јозефа Курцбека у Бечу. Тамо остаје добар део године, да би потом прешао на двор славног епископа Јосифа Јовановића Шакабенте у Пакрацу.⁴² Појава туберкулозе ће задати доста мука Орфелину, па прије свега, он ће стати са објављивањем ауторских дјела те 1783. године. Како је познато у изворима, Орфелин је за вријеме краткотрајног боравка у Бечу написао чак два дјела: *Вечити календар* и *Искусни подрумар*, дакле уједно и два последња дјела.

⁴¹Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина- Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 21.

⁴²Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет, стр. 15.

Орфелин је умро 19. јануара 1785. године, поводом чега ће архимандрит Јован Рајић карактеристично у свом дневнику записати да „(...) умре љубезни брат мој Захарије Орфелин в Новом Саде, в епископском мајуре, пребједно“⁴³ Након упокојења Орфелин неће бити заборављен; често га помиње Доситеј Обрадовић у својим дјелима.⁴⁴ Након Доситеја требало је да прође доста времена да би неко обратио пажњу на Орфелина. Као што смо навели у претходном поглављу, Орфелинов живот и стваралаштво ће бити запостављено у српско-јужнословенској историографији све до почетка 20. вијека, тачније до дјела Тихомира Остојића који је пружио широк опис Орфелиновог живота и дјела.

⁴³Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина- Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 23.

⁴⁴ Доситеј га помиње у: писму сенатору Потиског Дистикта Д. Георгијебићу из Беча као у другим писмима и биљешкама које је подробије обрадио Остојић, Т. (1923) : *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр. 13.

3. Стасавање у времену барока

Барок је умјетнички правац који траје од 16. до 18. вијека и један веома интересантан период у историји цивилизације. Коријени барока нас воде у Италију, тачније на католичку цркву која уз помоћ овог културног правца покушава да одговори појави и ширењу протестантизма. Главни сегменти по којима се барок разликује од осталих правца како оних прије њега, тако и оних после њега су: китњаст стил, гомилање украса, претјерана метафоричност, претјерана хипербола. У суштини – све оно што је претјерано и преоптерећено детаљима. Католичка црква у овом периоду настоји да продуби човјекову свијест помоћу образовања, градњом раскошних и великих цркава које имају за циљ да привуку што више вјерника. Главне теме које афирмише овај правац су смртност и духовност. Поред ове двије теме постоји низ и других које се појављују у бароку, али су ове двије нашле највише одјека у овом културном раздобљу. У историји умјетности постоје два приступа бароку; једни га сматрају логичним продужетком ренесансне традиције (завршним фазом реализма), док други сматрају да је барок нешто што је извјештачено, неуравнотежено, бизарно и супротно естетским канонима ренесансе.⁴⁵

Као што је наведено барок обухвата широки временски период па се стога може подијелити на три дијела: рани барок (1600-1630), зрели (1630-1680), позни барок (1680-1750). Барок све до почетка 19. вијека означава нешто што је апсурдно, а у различитим земљама се јавља под различитим именима, као на примјер - у Шпанији се јавља под именом *гонгоризам*, у Италији као *маринизам*. Неки од најзначајних представника барокне књижевности у свијету су свакако *Педро Калудерно де ла Барка*, *Торквато Тасо*, *Луис де Гонгора*, док је код нас најпознатији представник барокне књижевности *Иван Гундулић*. Када је ријеч о музици у свијету се издвајају *Јохан Себастиан Бах*, *Антонио Вивалди*, *Георг*

⁴⁵ Више о бароку видјети: Јовановић, М. (2012): *Барок у српској умјетности*, Дарета, Београд. и у књизи Медаковић, Д. (1988): *Бароко код срба*, Нови дани, Београд,

Фридрих Хендл, док су најпознатији сликари овог периода *Каравађо*, *Валаскез*, *Рубенс* *Рембрант*.⁴⁶

Барок код Срба се није развијао упоредно са бароком у осталом дијелу Европе. То се прије свега може оправдати слабом школованошћу народа на нашим просторима, као и освајачима који су боравили на Балканском полуострву. Ове сегменте можемо видјети и по мјестима у којима Срби стварају - углавном су то мјеста изван Османског царства која су под контролом далеко развијене Хабзбуршке монархије. Од тих мјеста која су била окосница стварања и писмености се издвајају Сремски Карловци, Будим, Сентандреја, Пешта и Беч. Разлог томе што ова мјеста постају средиште српске културе и умјетности јесте значајан догађај историје – велика сеоба Срба. Сеоба Срба која се десила 1690. године на челу које је био патријарх Арсеније III Чарнојевић је проузроковала да велики број Срба настани ове дијелове Хабзбуршког царства, тачније дјелове јужне Угарске, тј. највећи дио данашње Војводине. Прије свега, ту су Сремски Карловци који након сеобе Срба постају центар окупљања и обитавања српског живља. Постоји више разлога због којих су Сремски Карловци добили ову завидну улогу у српској историји, а прије свега је то сједиште српске митрополије, а самим тим и сједиште најшколованијих људи. Управо су најшколованији људи били у константном додиру са црквеним круговима, што ће допринијети ширењу образовних и научних тема и ширењу угледа Сремских Карловаца у нашој историји. Сремски Карловци су и географски били најближи граници са Османским царством и територијама старе Србије, што им је давало још на важности. Српска православна црква и Срби у новој држави своја права остварују уз помоћ привилегија. Срби тим правима добијају слободно испољавање своје православне вјере, признаје им се Карловачка митрополија, сами бирају свог црквеног поглавара, не плаћају порез католичкој цркви, користе се јулијанским календаром. Међутим, ове привилегије неће увијек бити поштоване па ће српски живаљ и српска црква бити константно изложена снажном притиску католичке цркве. Узимајући у обзир претходно речено, питање где стећи и одакле црпети одговарајуће црквено и национално образовање није дуго чекало на одговор, штавише, у датим историјским околностима он се сам по себи наметао и био усмјерен према Русији.⁴⁷

⁴⁶ Стваралаштвом ових аутора бавили су се многи, али је мени од изузетне помоћи била књига књига, Јонсон, Х. В., (2023): *Историја умјетности барока*, <https://fliphtml5.com/pciri/nlej/basic>.

⁴⁷ Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина- Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет, стр. 6.

Такође треба истаћи да српски народ долази у овом периоду на ново географско подручје (улази у модерну Европу). Самим тим потпада под крајеве који су под утицајем запада. Можемо рећи да овај прелазак из Османске царевине у Хабзбуршко царство представља огроман помак у српској култури, јер прелазак из заостале царевине у модерну европску државу има велики утицај на свијест народа, што се може потврдити из дјела која настају у том периоду.

Из наведених података који нам могу расвијетлити сегменте тадашњег стања на овим просторима можемо лакше закључити зашто се на овим просторима барок није развио у потпуности, већ се тад назиру само неке тезе барока које се могу сврстати у барокне тенденције. Прије свега на нашим просторима не долази до католичке обнове, већ до јачег учвршћивања у догму православне цркве, а наши простори ће у једном временском периоду потпасти и под утицај руско-украјинског барока.⁴⁸

Најзначајни писци који стварају у периоду барока су:

- Гаврил Стефановић Венцловић
- Кипријан Рачанин
- Захарије Орфелин
- гроф Ђорђе Бранковић
- Јован Рајић

Главне теме који обрађују у дјелима су црквена питања, као и жал за пропалом средњовјековном државом Немањића.⁴⁹ Фокусирани су на просторе јужних Словена, а у њиховим дјелима се обрађује сва тематика која погађа српско-јужнословенске просторе. Уз све ово, барокни писци су се у највећој мјери поред писања бавили и преводашћом. Из дјела која настају у том периоду можемо закључити да се српски народ користи са три језика а то су: српкословенски, рускословенски (редакције старословенског језика) славеносрпски и наравно својим народним језиком. Народни језик се у потпуности развијао независно од ова три наведена.

Жанрови који су најзаступљени у овим дјелима су:

⁴⁸ Подробнију претставу о бароку и његовом утицају погледати у књизи Јовановић, М. (2012): *Барок у српској умјетности*, Дарета, Београд.

⁴⁹ Главни фокус умјетности у 18. вијеку може се на најбољи начин сагледати у дјелу Давидов, Д. (2004): *Студије о српској умјетности XVIII века*, Српска књижевна задруга, Београд.

Ламент- плач или тужбалица, врста пјесме или поетског израза која изражава жалост, тугу или губитак. Ламент се често јавља у књижевности барока како би на што бољи начин била приказана дубина емоционалног стања, било да је ријеч о личној боли због губитка вољене особе, оплакивања судбине неког народа или рефлексiju о пролазности живота. Ламент има више различитих форми које се разликују од народа до народа (од културе до културе). Распрострањен је у цјелокупној књижевности од тужбалица па све до химне. Главне карактеристике ламентa су емоционална дубина (ламенти су интензивно емотивни и фокусирани су на изражавање туге, бола и патње), рефлексija о смрти и губитку (често се баве смрћу, губитком блиских или трагичним догађајима), употреба симболике и метафоре која оснажује емоционални утицај, посебна структура (могу имати различите форме и структуре али су често ритмичке и звучне што знатно доприноси изражајности). Ламент код српског народа је прије свега фокусиран на трагичан положај српског народа и ситуације у коју је доспио.

Панегирик - јавни говор је у бароконом периоду имао значајну улогу и био је веома популаран као форма говора и писменог изражавања. Барок је епоха која је наглашавала драму, емоцију и величанственост, што се савршено уклапало са панагириком. Навешћемо неколико начина на које се панагирик манифестовао у бароку:

- величање владара и племства: панагирици у барокном периоду често су били посвећени владарима, племићима и другим значајним личностима. Ови говори су славили њихове врлине, војне упјехе, њихова свјетовна достигнућа (све се ово може пронаћи у дјелима која описују нашу турбулентну историју).
- религиозни панагирик: религиозни владари и светитељи такође су били честа тема панагирика. Ови говори су често изговарани на вјерским церемонијама, празницима и комеморацијама, наглашавајући светост, чудеса, као и достигнућа појединаца.
- Књижевност и умјетност: панагирички елементи су се нашли и у књижевности и умјетности, што ће дати посебан значај као и тежину одређених дјела. Барокни писци, композитори и умјетници често су кроз своја дјела величали значајне историјске личности.
- Јавне и приватне прославе: панагирици су били дио јавних свечаности, као што су крунисања, вјенчања и војне параде, али и приватних догађаја попут породичних

прослава и комеморација. Њихова сврха је била да ојачају друштвене везе и подрже хијерархијске структуре.

Панагирк код Срба је углавном писан у славу средњовјековне српске династије Немањића, али и других важних историјских личности.

Бесједе у барокном периоду код Срба играле су значајну улогу у духовном, културном и друштвеном животу. Као и у другим дјеловима Европе, барок је код Срба био обиљежен наглашеном емоционалношћу, декоративношћу и драматиком, што се одразило и на говорничку вјештину, као и стил самих бесеједа. Кључни аспекти бесеједа у барокном периоду код Срба су:

- религиозни контекст: највећи број бесеједа у барокном периоду био је религиозног карактера. Оне су изговаране у црквама, манастирима и на вјерским свечаностима. Бесједници су углавном били свештеници, монаси и епископи који су користили бесеједе да образују, инспиришу и консолидују вјернике.
- патриотски и историјски елементи: поред религиозних тема, бесеједе су често садржале патриотске и историјске елементе. Говорници су славили српске светитеље, историјске догађаје и личности, чиме су јачали националну свијест и културни идентитет.
- реторичке вјештине: бесједници су користили различите реторичке фигуре и стилске украсе типичне за барок, као што су метафора, алегорија, хипербола и контраст. Ове стилске фигуре су имале за циљ да појачају емоционални утицај бесеједе и да оставе снажан утисак на слушаоце.
- образовна функција: бесеједе су имале и значајну образовну улогу. Поред вјерских порука, бесеједе су често говориле о моралу, друштвеним вриједностима и правилима понашања, што је имало утицај на обликовање ставова и понашања појединца.
- барокни стил: стил бесеједа је био типично барокни, са наглашеном емоционалношћу и драматичношћу, што је волило веома упечатљивој поруци која би оставила веома снажан утисак на слушаоце и учеснике у бесеједи баш, као што је и барок као културни правац оставио утисак на свијет у којеме се развио.⁵⁰

⁵⁰ О књижевним терминима детаљније видјети: Поповић, Т. (2010): *Речник књижевних термина*, Логос, Београд.

Бесједе су, дакле, биле важан дио културног и духовног живота Срба у баркном периоду. Кроз ове говоре, српски бесједници су успјели да одрже и пренесу вјерске и културне вриједности, да инспиришу и охрабре свој народ у временима великих промјена и изазова.

Најпрепознатиљивија дјела српских књижевних стваралаца барока су: *Плач Србији*, *Славено Српски Магазин* (од Захарија Орфелина), *Бој змајева са орловима*, *Историја Словенских народа* (од Јована Рајића), *Хроника Словена Илирика Горње Мезије и Дољње Мезије* (граф Ђорђе Бранковић), *Стихологија Кипријана Рајчанина* (Кипријан Рајчанин), *Црни биво у сриу* (Гаврил Стефановић Венцловић).

Наведена дјела су окосница српске и јужнословенске књижевности барока, њихов значај је огромног за дубље разумијевање, како прилика у том периоду, тако и развоја барока на нашим просторима. Важно је истаћи да су сви они стварали и живјели на територијама Хабзбуршког царства. Управо тај наведени податак нам служи као поткрпљење претходно наведене чињенице да је Хабзбуршко царство далеко било развијеније у односу на Османско.

Осим наведених дјела, ови аутори су писали и друга, међутим, ова наведена дјела издвајају се у контексту барокног стваралаштва. О свим овим ауторима и њиховим дјелима је писано и настајала су броја дјела и расправе које би на што бољи начин приближиле и представиле барокну књижевност српског народа.⁵¹

Поред књижевности која је претходно поменута, а која нам у многоме помаже приликом откривања главних барокних тенденција, морамо споменути и сликарство као још један вид умјетности развијане у бароку. На нашим просторима су постулати које доноси барок у сликарству јако брзо прихваћени, тако да у том периоду настаје велики број ликовних дјела који ће обиљежити овај културни правац онолико богато колико и књижевност. Сликарство се на нашим просторима дијели на рано барокно сликарство, сликарство високог и сликарство касног барока. Након већ споменуте сеобе Срба која се десила 1790. године, Срби на простору Хабзбуршког царства имају нове потребе, тј. граде цркве које ће градити локални умјетници, а које ће бити у стилу барока. Барокни елементи се неће само примјећивати на спољашњости тих грађевина, већ и на унутрашњости, на великом броју фресака које настају непосредно након завршетка цркава. Највећи број сачуваних свједочења из тог периода се данас налази у галерији Матице српске. На изложеним сликама могу се

⁵¹ Стваралаштвом набројаних аутора бавили су се многи прије свега Скерлић, Ј.(2020): *Српска Књижевност 18. Веку*, Порталиберис, Београд.

примијетити и утицаји из различитих региона: руски, итало-критски и домаћи, у којима је православна иконографија имала дугу праксу. Дјела у почетку нису биле потписивана, тако да је данас остало доста фресака и икона којима се не зна аутор, а које су значајан дио наше историје. Оно што је јако важно за сликарство на јужнословенским просторима јесте то што је видљив утицај поствизантијског ликовног свијета.

Међутим, главни токови српске уметности у 18. вијеку биће надмоћно усмерени и на подручје Подунавља, гдје се у Сремским Карловцима коначно усталио и српски духовни и политички центар чији се утицај раширио на читаво подручју тзв. Карловачке митрополије.⁵²

Срби у Хабзбуршком царству граде многобројне цркве, а у потреби за осликавањем тих богомоља, они проналазе рјешење у зографима, путујућим сликарима. Управо почеци барока код Срба су резервисани за путујуће сликаре, зогарафе који познају средњовјековну икону као и православну иконографију. По својој намјени зографско сликарство припада најширим слојевима српског народа. Већина сликара у том периоду је анонимна, а добар дио нама познатих су монаси и свештеници. Елементи барока постепено улазе у српско сликарство 18. вијека, што се може видјети на дјелма српских сликара прве половине 18. вијека. Неки од најпознатијих сликара прве половине 18. вијека српског барока су: Никола Перовић, зограф Стефан, Максим Тујковић, Станоје Поповић, Христофор Жефаровић, Рафајло Милорадовић, Георгије Стојановић.⁵³

Барок код Срба ће доживјети свој пуни процват у другој половини 18. вијека. Начела и технике које су кориштене у сликарству прве половине 18. вијека су у другој половини вијека прихваћене и развијане. Можемо рећи да су умјетници који стварају у другој половини 18. вијека наставили процес барокизације српског сликарства и то веома успјешно. Карловачка митрополија и у овом периоду има главни и основни примат у модернизацији и описмењавању становништва, самим тим сликари и умјетници у овом периоду завршавају и престижне школе, како у Бечу, тако и широм Европе. Умјетност постаје веома важан фактор националне самосвијести. Овај период у сликарству барока се назива високи барок и прате га реформе Марије Терезије које се одражавају на сликарство и на дрворезбарство. Слике и дјела која настају у овом периоду се смештају у реалан свијет. Неки од најзначајних представника ове епохе су: Теодор Крачун, Григорије Давидовић Обшић, Григорије

⁵² Медаковић, Д. (1988): *Бароко код срба*, Нови дани, Београд, стр. 43.

⁵³ Детаљније о сликарству барока погледати у књизи Медаковић, Д. (1988): *Бароко код срба*, Нови дани, Београд,

Јездимировић, Лазар Сердановић, Теодор Поповић, Мојсије Суботић, Јаков Орфелин, Теодор Илић Чешљар.⁵⁴

Српска умјетност је прешла велики сликарски пут од традиционалног зографског сликарства 18. вијека до модерног барокног сликарства. Као што се може закључити из наведених података, тај пут је завршен у веома кратком временском периоду. Према подацима и доступним изворима може се закључити да се српска умјетност у 18. вијеку изједначила са европским токовима и наставила тај пут у 19 вијеку.⁵⁵

⁵⁴ Детаљније видјети у Галерија Матице Српске у Новом саду која има инпозантну поставку дјела из овог периода

⁵⁵ Детаљнију представу барокног сликарства можемо погледати у дјелу, Медаковић, Д. (1988): *Бароко код Срба*, Нови дани, Београд.

4. Орфелинов допринос барокној култури

Захарије Орфелин је, како је већ више пута истакнуто, једна од најзапаженијих личности 18. вијека на српско-јужнословенским просторима и његов допринос барокној култури је веома запажен и веома значајан за наше просторе. Иако већ знамо да потиче из сиромашне породице и да је промијенио више школских установа, како за вријеме школовања, тако и за вријеме рада у школама, он је успио да се издигне из маргина тадашњег друштва и да се оствари као умјетник у више праваца. Орфелин је успио да се избори са свим недаћама које је на крају крајева користио као мотивацију за стварање.

Као што већ знамо Захарије Орфелин је био полихистор.⁵⁶ Његов допринос је вишеструк и обухвата више области: књижевност, графику, издаваштво и историографију; самим тим Орфелина можемо пронаћи као пјесника, историчара, калиграфа, гравера и преводиоца.

Орфелин је био плодан писац што и његова бројна дјела која је оставио српској култури потврђују. Орфелина можемо окарактерисати као главног покретача развоја српске културе у 18. вијеку; његова дјела у књижевности, умјетности и издаваштву обогатила су српску културну баштину и оставила трајан утицај на развој српске културе у 18. вијеку. Орфелинова дјела представљају мост између западноевропске барокне културе и српског културног простора, чинећи га једним од кључних фигура у културној историји Срба.

Барок је стил који је наглашавао драму, експресивност и декоративност, што се јасно види у Орфелиновим дјелима. Његова дјела у потпуности представљају епоху барока по свим сегментима. Орфелинов рад је оставио дубок траг у српској култури 18. вијека и поставио велики темељ развоју културе уопште.

Из наведених сегмената можемо потврдити претхотно постављену хипотезу да је Орфелинов допринос немали и да је Орфелин један од најзначајних представника ове епохе са српских-јужнословенских простора. Орфелиново стварање се не мијења кроз цио његов живот и не можемо издовјити неки одређени период који је био можда другачији од других

⁵⁶Особа чије искуство обухвата већи број научних дисциплина

или више важан. Из података која нам пружају претхотна поглавља види се да Орфелинова дјела не настају на једном простору, већ да их штампа на више мјеста.

Нека од најзначајних његових дјела покушаћемо да прикажемо на што бољи начин и да појаснимо њихов значај, како у периоду у којем су настала, тако и њихов значај са данашњег аспекта.

У првом књижевном раду, песми у којој слави постављење Мојсеја Путника за бачког епископа 1757. године, *Маловажноје привјетствије*, Орфелин показује своју свестраност, јер поред стихова, цртежа, иницијала и портрета, дело садржи чак и ноте за музику коју је он написао.⁵⁷

Радове које ствара Захарије Орфелин могли би подијелити у двије немале групе и то у богословске радове и радове који се односе на књижевно-историјски контекст. Стварање не тако малог броја богословских радова могли би да вежемо за његово службовање у Карловачкој митрополији, као и за константну посјету других црквених заједница (манастира). Дјела по којима је Захарије Орфелин препознатљив како у стучним, тако и у ширим народним круговима су свакако: *Историја о житија и славних ђелах великог гособарја и императора Петра Првог*, *Славеносрбски магазин*, *Плач Србији* и *Вечни календар*. Ово су дјела која су од огромног значаја за цјелокупну српску историју, као и дјела која постављају коријене српској књижевности 18. вијека.

4.1. Историја о житија и славних ђелах великог гособарја и императора Петра Првог

У септембру 1770. године цензори одобравају штампање Житија Петра Великог, тако да Орфелин приступа гравирању и отискивању 65 бакрорезних илустрација, портрета,

⁵⁷Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.

географских карата, медаља, ордена, планова. Штампање је завршено 1772.године.⁵⁸ Ово дјело је написано као хронографија, што значи да је текст у великој мјери фокусиран на величање живота и дјела цара Петра Великог. Орфелин је у овом дјелу приказао Петра I као просвјетљеног владара који је Русију извео из периода заосталости и претворио је у једну од најмоћних европских сила. Стварање оваквог капиталног дјела у том периоду и околностима у којим је живио и радио Захарије је било незамисливо, али нас је он демантовао са једним величанственим дјелом о руском владару којег до тада није имала нити једна јача сила Европе. Ово дјело је прво дјело на јужнословенском језику које обрађује тематику Петра Великог и угледа и моћи владара. У овом капиталном дјелу Орфелин је успио да направи спој књижевног и ликовног израза са примјесама барокних техника обје умјетности.

Петар Велики је водио политику којом је покушавао да се наметне за заштитника балканских народа. За вријеме избијања руско-турског рата 1710-1711 године, Петар I је послао проглас (грамату) на Цетиње код владике Данила Петровића. Проглас је садржао позив на устанак и заједничку борбу против Османлија (борбу за ослобођење). Петар је након овог одазива на устанак постао заштитник православних хришћана на Балкану.

Захарију Орфелину је било веома тешко саставити овакво капитално дјело у веома тешким околностима, прије свега јер су сва дјела о Петру у том периоду била сензационистичка и уздизала су га као освајача, док је добром дијелу Европског континента Петар Велики био потупуна непознаница. И у данашњој књижевности, после 137 година књижевне праксе, врло се ретко јавља историјска монографија од 191 штампани табак.⁵⁹ Ово веома значајно Орфелиново дјело можда би могли да узмемо као и зачетак романа, прије свега због његовог обима који је за те услове инпозантан. За писање оваквог сложеног дјела Орфелину је требало добро познавање прилика у Русији. Сакупљајући дјела и податке о Петру Великом, Захарије Орфелин је написао прво дјело које излази из локалних оквира и преноси се на европске оквире. Поред једног дијела српских писаца 18. вијека, једини Захарије Орфелин подробније прилази европској тематици.

Поред дјела о Петру Великом веома значајно дјело које излази из локалних оквира је и дјело *Књига против папства*. Орфелин дјело *Историја о житија и славних ђелах великог*

⁵⁸Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.

⁵⁹Остојић, Т. (1923) : *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр. 137.

госубарја и императора Петра Првог посвећује царици Катарини, Петровој унуци. Он за ово дјело неће добити никакву награду у Русији, иако је дјело и за руске прилике било величанствено. Велики проблем се јавио због Орфелиновог непотписивања дјела. Самим тим, у Русији па и шире, ово дјело је третирано као млетачко због мјеста штампања.

Неилустровао издање *Житија Петра Великог* у наслову не показује у опће каквог писца, а под посветом у том издању потписан је штампар *Димитрије Оеодози*.⁶⁰

Готово у свим дјелима руских аутора који се позивају на ово Житије Петра Великог нема помена именом аутора јер им је непознаница, а сви покушаји у том периоду који би долазили до потенцијалног имена су били неуспешни. Тек у новије доба је Дим. Руварац у *Јвору* 1887 год., напавши илустровано издање овог дела, и прочитавши на насловном листу име Орфелин, доказао оно, Што је знао Хорањ већ пре сто година.⁶¹

4.2. Славено-српски магазин

Слика 2. насловна страна *Славено-српског магазина*

(<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/coverpage/2809>)

⁶⁰Остојић, Т. (1923) : *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр. 143

⁶¹*Исто*, 146.

Давне 1768. године, у Венецији, у штампарији Грка Димитрија Теодосија, на свијет је изашао први часопис међу Јужним Словенима и први српски часопис, Орфелинов *Славено-српски магазин*.⁶² То је била часописна форма чији су постулати присутни и у данашњим часописним остварењима. Са данашњег становишта никада се не би рекло да је часопис објављен прије 256 година у околностима које су биле веома тешке за живот, а камоли за објављивање овако инпозантног часописа са чврстом и разноврсном формом. Штиво које се налазило у часопису је било веома разноврсно по тематици, веома поучно и може се рећи савремено, једноставно, што би значило да би и данашњи читалац на лак начин могао да комуницира са дјелом, изгубивши при томе представу да се ради о часопису који је јако давно настао. Ту бисмо могли истаћи Орфелиов велики значај јер је само један добро образован човјек могао приступити тако озбиљном задатку у не тако добрим условима. Прије свега, важно је истаћи да часопис разматра све оне проблеме који су кључни за човјекову егзистенцију, све оно што је у човјековом бивствовању проблематично. Часопис заправо отвара питања која су и данас актуелна, што је веома занимљиво уколико говоримо о контексту у којем је он стваран. Ово дјело у најмању руку треба окарактерисати као бисер српске књижевности. Сам часопис има веома значајан предговор у којем се налазе бројне идеје које су примјенљиве и дан данас. Прије свега, веома значајан аспект Орфелиновог стваралаштва је да се он залаже да се књиге и часописи који настају на нашим просторима требају писати на народном језику како би и обичан народ разумио тематику. Иако је веома позната чињеница да се термин *народни језик* везује за Вука Стефановића Караџића, не можемо занемарити значај који отвара Захарије Орфелин у предговору свог часописа, посебно стога што је магазин настајао као нешто што ће отворити, али и разријешити бројне дилеме тадашњег народа и као нешто што ће имати упоришта и данас, у савременом свијету.⁶³

Он се не везује само за научне часописе, већ велику пажњу посвећује и краћим забавним текстовима који не би ни у једној мјери одбили читаоца. Са тим краћим радовима у часопису, Орфелин настоји да заинтересује читаоце, да српско друштво усвоји те форме и да се, читајући и интересујући се за исте, на неки начин и описмени тако да може да разумије оно што се пласира у народу. Исто као и у осталим својим остварењима, Орфелин своје име вјешто крије и у овом. Постоји једна енигма у историографији која се тиче управо наведеног Орфелиновог скривања у сопственим радовима. Међу најпотпунијим објашњењима овог

⁶²Бартула, В.(2020) : *Славено-српски магазин*, Зборник Матице српске за књижевост и језик. књига 68, 2, стр. 702.

⁶³ Детаљније погледати у дјелу: Орфелин, З. (1768): *Славено српски - магазин*, Димитрије Теодосије, Венеција.

проблема је др Тихомир Остојић са својим представљањем материјалног статуса Захарија Орфелина. Поред Остојића и новији историографи ову проблематику узимају на сличан начин. Као што већ знамо, Орфелинов материјални статус није био сјајан, у потрази за бољим условима живота сталнио је мијењао мјеста пребивалишта.

Први и једини број овог часописа Орфелин је саставио по узору на часопис *Јежемесечнија сочинија*, који је Герхард Фридрих Милер уређивао као часопис Руске академије у Москви.⁶⁴ Занемаривши то што је саму инспирацију узео из другог часописа, ово дјело је величанствено за прилике и околности у којима настаје. Овим часописом се удрајау чврсти темељи српске културе. И након њега српска свијест је усмјерена ка часописима и тенденцијама које је поставио он сам. Часопис посједује веома исцрпан и велики предговор који броји неких 30 страна и који објашњава све разлоге и мотиве за настанак самог часописа. Овај предговор спада у прве манифесте српске књижевности. Орфелин у предговору даје дугорочни пројекат културне политике. Захарије Орфелин у предговору слави мудре људе Европе и описује значај образовања. Предговор *Славено-српског магазина* је у јавности био веома поштован и често му даван већи значај него самом часопису.

Поред величанственог предговора часопис има и девет поглавља, а у једном од поглавља се налази први српски сонет. У магазину се могу наћи и први епиграми (духовите пјесме са сатиричним призвуком са честом поуком). На самом крају магазина се налази веома значајна препорука о новообјављеним дјелима, што би се на данашњем књижевном подручију схватило као књижевна критика.

Славено-српски магазин одржава барокни дух кроз свој стил, теме и језик. Навешћемо неколико сегмената часописа које се повезују са српским бароком:

- књижевни стил: барокни стил у књижевности је често обиљежен сложеним језиком, богатим метафорама, реторичким фигурама и наглашеношћу емоционалним и духовним стилем, *Славено-српски магазин* је дјелом слиједио ове стилске карактеристике, користећи изражајни и украшени језик, што је типично за барокну књижевност и вријеме у којем настаје
- религиозне и морлане теме: барок је често имао религиозни сегмент, са нагласком на морал и духовност. Орфелин у свом *Славено-српско магазину* обрађује теме које су

⁶⁴Бартула, В.(2020) : *Славено-српски магазин*, Зборник Матице српске за књижевост и језик. књига 68, 2, стр. 702.

религиозне и моралне природе, што је у складу са барокним идеалима. Овај фокус на духовне и етичке вриједности је био важан дио српског барока.

- интелектуални и просветитељски дух: барок није био само умјетнички покрет, већ је обухватао и интелектуални и просветитељски аспект. Орфелин је у свом часопису промовисао образовање, науку и рационално размишљање, што је било у духу барокног покрета који је тежио културном и духовном уздизању народа.⁶⁵

Орфелин се залаже да текстови који су опширни и који не могу стати у једном броју, буду пренешени у други број. Самим тим, читаоци који се заинтересују за први број и први дио текста, посегнуће за другим дијелом, чиме ће се ширити писменост и образовање, културно уздизање у лошим приликама. Народ је био веома оскудно образован, а Орфелин са овим дјелом покушава да на народном језику приближи што више текстова из различитих области.

Славено-српски магазин је био важан дио српске барокне културе. Он је представљао платформу за изражавање барокних идеала кроз литературу и интелектуални ангажман, чиме је доприне развоју српске културе и просветитељства у 18. вијеку. Од године издавања *Славено-српског магазина* можемо рећи да почиње нова српска књижевност, а Орфелин је један од најзаслужних томе. Ипак, прилике и нису биле најзахвалније за то да се овај часопис даље развије, па је остао само један број, али веома вриједан. На други српски магазин читалачка јавност морала је да чека све до 1824. када излази *Летопис*. Ми из данашњег становишта можемо претпостављати како би се развијао *Летопис* и каква би га судбина задесила да га није преузела Матица српска. Треба напоменути да *Летопис Матице српске* и дан данас излази, што га уједно чини и најстаријим живим часописом на свијету.

⁶⁵ Све ове сегменте часописа најбоље можемо сагледати непосредним увидом у сам часопис (магазин).

4.3. Плач Србији

Захарије Орфелин је упамћен као један од најбољих пјесника 18. вијека. Ипак, он се није бавио само поезијом, већ је изграђивао свој израз и на другим пољима у умјетности и науци. Околности у којима је радио спријечиле су га да створи већи број пјесама за које у то вријеме није нико марио. Као што смо говорили у претходним поглављима, живот српског народа је био веома тежак па самим тим за поезију или било који вид умјетности нико није марио. Пјесму *Плач Србији* је написао у двије верзије на народном језику и на црквенословенском, а не може се са сигурношћу рећи која је верзија од те двије старија, али се може потврдити њихова потпуна аутентичност. Како је у предговору *Славено-српског магазина* истицао значај народног језика за разумијевање књижевности, тако се тога придржавао писавши *Плач Србији*. И ово своје остварење Орфелин је хтио да приближи широким народним масама тако да би свима било доступно и да би га сви разумјели. Са књижевно-теоријског аспекта говоримо о пјесми, али је неки поджанр теже одредив. Сматра се да се може сврстати у ламент, или како се то негдје у изворима помиње – колективни плач.

У пјесми је Србија персонификована и приказана као мајка, као ратник и борац који оплакује своју тешку субину, а пјесма је написана у првом лицу. Кроз цијелу пјесму се ређају недаће и страдања која су задесила Србију, говори се о великој и моћној Србији и њеној старој слави, као и о тренутном стању Србије у том неславном 18. вијеку. Пјесма се фокусира на оно што је Србија некада била, што се свакако директно везује за историјске прилике, не одударајући од оног што је донио 18. вијек и што је утицало на то да се текст оствари као ламент. Орфелин пјесму није конципирао на самом набрајању српских недаћа, већ он критички сагледава узроке који су довели до пропасти и даје осуду оних домаћих и страних непријатеља који су Србију довели до суноврата.

Иако *Плач Србији* сам по себи није класично барокно дјело, постоје одређени аспекти који могу бити повезани са барокним стилем, посебно када се узме у обзир шири контекст и књижевни амбијент времена у којем је настао. Навешћемо неколико сегмената уз које би се могла успоставити повезаност са бароком:

- религиозни и морални садржај: барок је био дубоко повезан са религиозним темама, често наглашавајући пролазност живота, покајање и духовно спасење. У *Плачу Србији* иако на једноставнији начин, такође постоји наглашавање религиозних димензија. Текст одражава дубоку духовну и моралну бригу за судбину српског народа у цјелини, што је у складу са барокним интересовањем за религиозне и моралне теме.
- апокалиптичан тон: барокна дјела често садрже елементе апокалиптичне визије свега која се манифестује кроз осјећање кризе или неминовне катастрофе која претходи духовном препороду. У *Плачу Србији* постоји одређени тон очаја и безнађа, што може бити повезано са барокном склоношћу ка драматизацији кризе као предзнака неке дубље духовне промјене.
- емоционални набој: *Плач Србији* садржи дубок осјећај туге и патње због судбине српског народа.

Ове карактеристике омогућавају да се у одређеном смислу успостави веза са барокним стилем, посебноу контексту духовне и књижевне традиције тог периода. Захарије Орфелин је кроз ово и друга своја дјела, поставио чврсте темеље модерне српске књижевности и културе, инспиришући будуће генерације српских писаца и интелектуалаца.

Ова дјела су имала посебне сегменте који су јако важни у историјској перспективи, али битно је било истаћи оне најважније како би се на што бољи начин ухватила нит која повезује барокну традицију и велико име Захарије Орфелина. Прије свега ова дјела која смо на неки начин обрадили посједују немали број бакрореза који су величанствени и који дају посебну вриједност и значај Орфелиновом стваралаштву.

4.4. Бакрорези Захарије Орфелина

Захарије Орфелин је био не само значајан српски књижевник и просветитељ, већ и познати умјетник који се бавио бакрорезима. Његови бакрорези су имали важну улогу у српској култури 18. вијека и били су дубоко укоријењени у барокној традицији. Његова дјела посједују немали број бакрорезних представа што им даје још већи значај. Орфелин је користио бакрорезе у својим публикацијама као што је у *Житије Петра Великог* гдје је имао чак 65 бакрореза. Ови радови нијесу били само умјетнички украс, већ су служили и као средство за објављивање и визуелацију научних и образовних концепата. Историјска и културна важност Орфелинових бакрореза лежи у чињеници да ти бакрорези документују историјске и културне аспекте тог времена, укључујући портрете, сцене из живота и симболичке представе. Приказаћемо неке од бакрореза како их не би запоставили у потпуности, а њихов значај и вриједност како у дјелима Захарије Орфелина, тако и у самој српској култури како 18. вијека тако и данашњих дана је огроман.⁶⁶

Претпоставља се да је Орфелин приликом посјете Бечу 1757. године набавио и своју „бакарну типографију“ са које је резао прве бакарне плоче у Сремским Карловцима. Наредне 1758. године, Орфелин у Карловцима издаје бакрорезну књижицу – *Ортодокс осомологија*, у којој се налази бакрорезна илустрација *Света Тројица*, коју је изрезао према истоименој гравирани у кијевскоом катихизису. Затим издаје бакрорез *Св. Архистратиг Михаило*, по налогу митрополита Павла Ненадовића, као и недавно пронађен бакрорез *Богородица Бођанска*, по налогу Мојсеја Путника, епископа бачког. „Према томе“, закључује Д. Давидов, „Орфелин је већ у другој години боравка у Сремским Карловцима, поред књижица које је резао и издавао – припремио и двије веће композиције.“ У Карловцима Орфелин отискује прве самосталне графичке листове – *Свете бесплотне силе*, *Распеће Христово*, *Богородица Бођанска* са изгледом манастира, *Ваведене Богородице* и друге. Орфелин је 1759. године отиснуо и прву Калиграфију од 35 бакрорезних листова, а на последњој табли Калиграфије изгравирао је кратку пјесму од осамнаестосложних и тринаестосложних силабичких стихова, на рускословенском језику под насловом *К. Гаждатељу* (Критичару). У њој оставља

⁶⁶ Подробнију представу Орфелинових бакрореза можемо пронаћи у дјелу Чалић, Б. (2016): *Орфелинови бакрорези формулари матичних књига*, Српско културно друштво Просвјета, Загреб.

сведочанство о зависти и отпорима околине према његовим духовним производима. Након тога, Орфелин издаје бакрорезну књижицу у стиховима *Ода на воспоминије втораго Христова пришествија* (1760) – отиснута на шеснаест бакрорезних табли.⁶⁷

Орфелин је 1767. године израдио велики бакрорез *Св. Ђорђе са изгледом манастира Сенђурђа*. Ако се упореди недавно пронађен бакрорез Јакоб Шмуцера *Св. Георгије*, са изгледом манастира *Зографа на Светој Гори* са Орфелиновим истоименим бакрорезом, примијетиће се да је Орфелин искористио гравирну бечког мајстора као непосредни предложак. Отуда се може узети да је Орфелину тај бакрорез био нека врста специјалистичке вјежбе. Када је бакрорез био готов Шмуцер је био задовољан па је примио Орфелина за члана своје бакрорезачке академије већ 1767. године. Орфелин је 1770. у Новом Саду и Сремским Карловцима, а онда сасвим неочекивано из Новог Сада, гдје је поново почео да се бави бакрорезом, одлази, по други пут у темишварски владичански двор.⁶⁸

Орфелинова *Славенскаја и влахијскаја калиграфија* излази 1778. године. Од 59 табли рукописа, одобрено је да се штампа, на жалост само 17 листова. Иако увријеђен, Орфелин је изгравирао наручених 17 табли и штампао их у својој радионици у 3000 примјерака. Они су бесплатно дијељени сиромашним и добрим ученицима. Битно скраћена, по виртуозности техничке израде и љепоте изрезаних слова, непревазиђена је. Ова дивна књига нешто је најљепше у српској калиграфији свих времена. Без обзира што је методолошки рађена према њемачком узору, чињеница да је то уџбеник калиграфије за ћирилицу омогућила је Орфелину да искаже своју умјетничку индивидуалност.⁶⁹

Нека од Орфелинових дјела су:

⁶⁷ Давидов, Д. (2001): *Захарија Орфелин: 1726–1785*, Народна библиотека Србије, Београд, стр. 13-15.

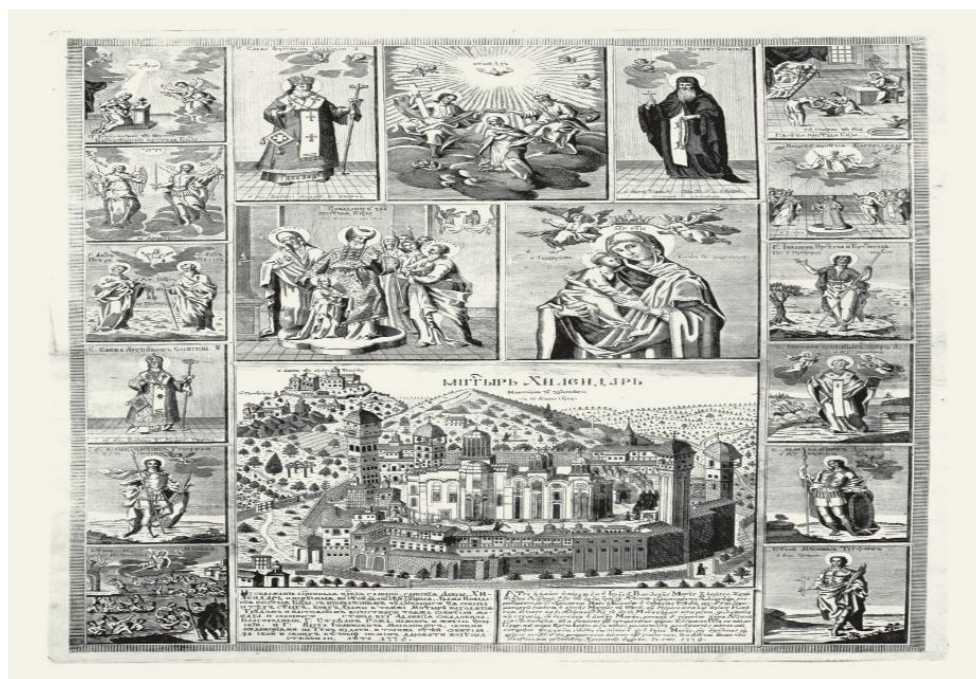
⁶⁸ Пантић, М. (1960): *Штампар старих српских књига Димитрије Теодосије*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 26, 3 – 4 . стр. 233 – 234.

⁶⁹ Чалић, Б. (1995). *Орфелин*. Вуковар: Народна библиотека „Вуковар“, 1995, стр. 23-25.

Слика 3. Орфелин, Срби светитељи Венеција 1767.

(извор Дејан Медаковић, Бароко код Срба)

Слика 4. Орфелин, Манастир Хиландар 1779. (https://www.galerijamaticesrpske.rs/wp-content/uploads/2022/03/gmsu3266_manastir-hilandar-sa-svetiteljima.jpg)

Слика 5. Орфелин: Св кнез Лазар, бакрорез 1773

(извор Дејан Медаковић, Бароко код Срба)

Бакрорези Захарије Орфелина представљају важан аспект српске умјетности 18. вијека и одражавају барокне утицаје у свом декоративном и експресивном стилу. Орфелин је успјешно интегрисао барокне елементе у своје графичке радове, доприносећи тако културном и умјетничком наслеђу тог периода. Његови бакрорези су не само значајни умјетнички изрази, већ и важни дио историјске и културне хронике српског народа.⁷⁰

⁷⁰ Приказ Орфелинових бакрореза можемо пронаћи у каталогу, Милеуснић, С. (2000): *Бакрорези Захарија Орфелина из збирке Музеја Српске православне цркве у Београду*, галерија Глас, Београд.

5. Орфелиново књижевно и просветитељско дјело

Како је већ више пута наведено, Захарије Орфелин важи за веома плодносног писца епохе барока. Међутим, подаци који су већ до сада више пута наведени говоре о томе да је његов рад имао и просветитељски карактер. Епоха просветитељства јесте јако важна епоха у комплетној нашој умјетности стога што је примат био на образовању које је до тада било веома оскудно и недоступно свим народним масама. Орфелин и сам у својим дјелима тежи ка томе да све буде доступно народним масама у циљу подизања свијести и знања, што управо води ка образовању. Стога, корисно је поменути Орфелина и у контексту просветитељства, односно као просветитељског ствараоца, те истаћи тенденције те епохе у његовом стваралаштву

Просветитељство у Србији је дио ширег европског покрета који је био усмјерен на подстицање науке, образовања и рационалног размишљања, са циљем да се друштво ослободи незнања и сујеверја. Иако је просвјетитељство у Србији било дио општег феномена, оно је имало своје специфичности због историјских и друштвених услова у којима се развијало. Прије свега, мислимо на то да је Србија покорена, а да се њено становништво налази у двјема царевинама - Османској и Хабзбуршкој . Српско просветитељство се нарочито развијало у данашњој Војводини, гдје су Срби живјели под хабзбуршком влашћу, јер је на том простору било доста више услова за културни и образовни развој. Српска православна црква као носилац духовног и културног живота играла је веома важну улогу у том процесу који је био од велике важности за даљи историјски развој.

Главне одлике просветитељства у Србији су свакако:

- образовање и писменост – просветитељи су тежили ширењу образовања међу српским народом. Оснивање школа и штампање књига на народном језику били су кључни кораци ка подизању писмености. Захарије Орфелин и Доситеј Обрадовић били су међу водећим просветитељима који су радили на овом пољу.
- развој језика и књижевности – у времену просветитељства дошло је до интезивног развоја српског језика и књижевности. Просветитељи су радили на стандардизацији

језика и оснивању књижевних институција. Ово је био веома важан корак у културној еманципацији српског народа.

- штампање књига – веома важан аспект српског просветитељства било је штампање књига на српском језику. Многи српски интелектуалци тог доба преводили су и писали књиге које су биле доступне широј јавности, чиме је књига и књижевно уздизање постало доступније народу.
- црква и образовање – иако је просветитељство у Европи често било у сукобу са црквеним институцијама, у Србији је православна црква имала важну улогу у ширењу образовања и књижевности. Највећи број српских просветитеља био је у некој вези са црквом.

Међу најзначајнијим личностима српског просветитељства налазимо:

Доситеја Обрадовића – најистакнутији српски просветитељ. Оне је познат по залагању за реформу образовног система, ширењу науке и образовања на народном језику.

Захарија Орфелина – поред тога што је био књижевник, Орфелин је био гравер и један од најзначајних српских интелектуалаца тог времена. Његова дјела одишу просветитељством и имају за циљ да унаприједи разумијевање науке и културе међу Србима.

Јована Рајића – историчара и теолога који је био познат по свом рационалистичким и просветитељским ставовима.

Атанасија Стојковића – српског просветитеља који је писао научна дјела на српском језику, у покушају да широј публици приближи научне идеје.

Овај период је означио почетак модернизације и еманципације српског друштва, уводећи у токове европских културних и просветитељских стремљења.

Захарије Орфелин је један од најзначајних српских просветитеља 18. вијека и његово дјело је директно везано за идеју и циљеве просветитељства. Његов допринос образовању, култури и науци учинио га је кључном фигуром у покрету који је био усмјерен ка развоју српског народа кроз ширење знања. То је период у којем су књиге на нашем језику биле велика ријеткост што је отежавало посао описмењавања нашег народа. Због недостатка наше литературе једним дјелом се користила литература на руском језику, али се од самог старта знало да се то мора на неки начин превазићи нашим књигама. Али је искуство показало, да

српска деца, учећи се читању из руских буквара, много времена изгубе, особито у почетку, па ипак из школе изађе мало њих који би могли читати правилно без грешке.⁷¹

Основне карактеристике Орфелиновог доприноса просветитељству су: образовање и наука (Орфелин је био снажно фокусиран на ширење образовања и научних чињеница међу Србима), ширење књижевности и писмености (као издавач и књижевник, Орфелин је активно радио наштампању и објављивању књига које су биле доступне широј публици. Он је сматрао да је књига најбоље средство за еманципацију народа), преводи и стварање нове српске књижевности (Орфелин је био укључен у рад на превођењу дјела са страних језика, чиме је омогућио српском народу приступ идејама европског просветитељства). Орфелин је поред свега овога користио и своју умјетничку вјештину бакроеза, која је била у служби ширења књига и визуелне културе, чиме је комбиновао умјетност и образовање. Његови бакрорези, као илустрације и украси у књигама нису били само декоративни, већ и су доприносили појачавању просветитељске поруке.

Орфелин се, дакле, у почетку служио и превођењем што потврђују двије школске књиге *Латинскій букварь* и *Первые начатки латинскога языка* које су издате 1766. године. Поред ове двије књиге постоји још немали број књига које је написао или превео Орфелин, а налазе се у дигиталној библиотеци Матице Српске. Савремене тековине и дигитализација таквих дјела је веома значајна у чувању тих дјела од пропадања. Словенски буквар је од свих школских књига и најсамосталније дело Орфелина, иако се и оно држи старих традиција и има својих узора и извора.⁷²

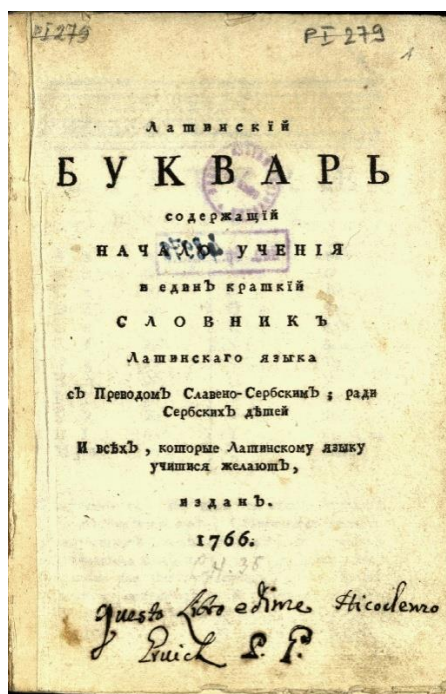
Словенски буквар Захарије Орфелина представља један од првих покушаја систематског образовања српске дјеце у области језика, граматике и писмености. Ово дјело је било намјењено младим ученицима и служило је као основа за учење српског језика и развој писмености у српским школама тог времена. Дотле су се у српским школама употребљавали руски буквари, али је искуство показало да српска деца, учећи се читању из руских буквара, много времена изгубе, особито у почетку, а ипак из школе изађе мало њих који би могли читати правилно и без грешке.⁷³ Све ово указује да је постојала велика потреба за стварањем једног оваквог буквара на нашем језику, што би у потпуности олакшало описмењавању

⁷¹ Остојић, Т. (1923) : *Захарија Орфелин живот му и рад*, Штампарија Туцовић-АД. Ослобођење, Београд, стр. 116.

⁷² Исто, стр. 118.

⁷³ Исто, стр. 119.

српске дјеце. И поред сличности између руског и нашег језика многе ријечи су почетнике наводиле на грешке. Због велике сличности у неким ријечима, дакле, долазило је до тога да иако исто звуче, не мора да значи да увијек исто и значе. Веома важан сегмент је чињеница да је Орфелин издао свој *Словенски буквар* у околностима у којима је српска држава освојена од стране два царства и да је значај буквара за очување српског културног и интелектуалног идентитета огроман. У времену издавања *Словенског буквара* писменост међу Србима је на релативно ниском нивоу, посебно у руралним подручјима. Већина српског народа је била неписмена, а књиге су биле ријетке и скупоцјене.

Слика 6. Словенски буквар (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/publications/150/000003.jpg>)

Употреба буквара била је важан корак у повећању писмености. Он је омогућавао дјечи да савладају основне читања и писања, што је био први корак ка ширем образовању. Орфелинов буквар је био један од првих српских уџбеника који је имао ту улогу у контексту раног српског школског система.

Орфелин је својим радом допринио стварању српског културног периода. Његова дјела су била усмјерена на то да подигну свијест о потреби образовања и очувања српског идентитета унутар једног већег мултинационалног царства. Орфелин је припадао генерацији српских просветитеља који су настојали да модернизују и унаприједи српску културу у складу

са европским токовима, али и да задрже везу са традицијом и православљем. Овај Захаријев буквар је постао симбол просветитељских настојања тог времена и једно од основних дјела српске културне историје.

Орфелинова просвећеност се не огледа само у овом дјелу, већ у читавом његовом стварању. Поред овог веома значајног дјела постоји још једно које је незаобилазно, а одише просвијећеношћу; то је *Вечни календар*.

5.1. Вечни календар

Вечни календар Захарије Орфелина је један од важних и иновативних радова у српској литератури. Орфелин је познат као значајан српски књижевник што је освједочио својим дјелима. Орфелин је направио овај календар са циљем да помогне српском народу у разумијевању календара, астрономских појава и времена уопште. Ово дјело је подијељено на два дијела - први дио је календар, а у другом се налази астрономија и њена значења. Захарије Орфелин је ово дјело створио при крају свог живота.

Слика 7. *Вечни календар* а на лијевој бакорезна слика стварање свијета.

https://i0.wp.com/www.rasen.rs/wp-content/uploads/2017/10/Stvaranje_sveta_Orfelin.jpg?w=523&ssl=1

Иако већ озбиљно болестан од туберкулозе, објављује 1873. године књиге *Искусни подрумар* и *Вечни календар*. За *Календар* израђује десет бакрореза⁷⁴. У времену када није било широко доступних календара, као што их имамо данас *Вечни календар* је био врло користан. *Вечни календар* није био само практични приручник, већ је имао и значајну улогу у едукацији српског народа. Орфелин је кроз ово дјело подстицао људе да размишљају о природи, времену и свијету око себе на рационалан начин.

Ова књига је представљала важан корак у ширењу сазнања међу Србима и допринијела је развоју српске културе и просвјете у 18. вијеку. *Вечни календар* Захарија Орфелина је важан примјер како су се научна знања и практичне информације могле објединити у једном дјелу које служи образовним и практичним сврхама

Орфелин је са овим дјелом снажно допринио српском просветитељству. Његов мултидисциплинарни приступ, настојање да унаприједи образовање, писменост и научна знања међу Србима, као и његова употреба књижевности, историје и умјетности у том процесу, чине га једном од кључних фигура српског културног периода у 18. вијеку.

⁷⁴Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.

6. Закључак

Захарије Орфелин је био један од најзначајних српских барокних стваралаца 18. вијека. Његов допринос књижевности, историји и култури тог времена обиљежен је бројним дјелима која одражавају дух барокне епохе, а која се у Орфелиновом раду преплиће са просветитељским идејама. Орфелинов значај за цјелокупну српску и јужнословенску културу и умјетност је непроцењив. Његови радови су били ван времена у којем је живио и стварао. Орфелина такође посматрамо и као изванредног историчара који је у својим дјелима подробно обрадио историјски контекст епохе у којој се афирмисао. Дјела Захарије Орфелина одликују дубоке рефлексије, као и тежња за унапређивањем образовања и културног напретка српског народа. Као прави барокни интелектуалац, Захарије Орфелин у својим радовима спаја раскошну и богату форму са дубоком мишљу, бавећи се различитим жанровима, од поезије и историје, па све до неких сложених трактата. Његов рад на дјелу *Житије Петра Великог* остаје трајни свједок барокног духа у српској књижевности, а захваљујући својој ерудицији и визији, Орфелин је успио да постави темеље културног развоја и да у историји српске културе заузме заслужно мјесто као један од најутицајних барокних стваралаца. Резултат овог рада се огледа у његовом дубоком утицају на српску културу, књижевност, историју, умјетност и образовање. Ево неких резултата (сегмената):

- увођење барокног стила у српску књижевност – Орфелин је својим дјелима додао сложеност, декоративност и симболизам који су карактеристични за барокни стил. Његови списи обогаћују српску књижевну традицију.
- развој илустрације и графике – Орфелин је као барокни умјетник допринио унапређењу графичке умјетности у Србији. Његови радови су преимјер високог умјетничког нивоа у калиграфији и илустрацијама, што је допринијело популаризацији књига и визуелне културе међу Србима у том периоду.
- просветитељско дјеловање – као барокни стваралац и просветитељ, Орфелин је кроз своја дјела ширио идеје које су спајале духовност и рационализам. Његова просветитељска мисија била је умјерена на развој образовања и културе међу Србима, што је поставило темељ за каснији развој српског просветитељства.

- очување и преношење културног наслеђа – његова дјела свједоче о значају барока као периода који је обогатио културу, не само у умјетности, већ и у духовном и интелектуалном смислу.

Орфелин је као барокни стваралац оставио трајан печат на српску културу и његово наслеђе је постало важан сегмент историјског и умјетничког контекста тог времена. Својим дјелом, Орфелин је утицао на формирање културног идентитета српског народа као и на стварање његове јаке културне основе.

Јовановић, С. (1991): Савремени Српскохрватско – Француски речник, Просвета
Београд,

7. Литература

1. Бајин, З., Марковић, Н., Филиповић, Д. (2012): *Захарије Орфелин (1726-1785)*, Изложба поводом 250 година Орфелиновог Плача Србији, Београд.
2. Бартула, В. (2020): *Славено-српски магазин*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 68, св. 2 стр. 702-705.
3. Васић, С. К. (2012): *Портрети српских архијереја у Карловачкој митрополији (1690– 1790)* : докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
4. Грдинић, Н. (2023): *Програмски ставови Захарија Орфелина (II)*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 71, св. 3, стр. 655-685.
5. Давидов, Д. (1978): *Српска графика XVII века*, Летопис Матице српске, Нови Сад, 169.
6. Давидов, Д. (2001): *Захарија Орфелин: 1726–1785*, Народна библиотека Србије, Београд.
7. Давидов, Д. (2004): *Студије о српској умјетности XVIII века*, Српска књижевна задруга, Београд.
8. Драпшин, А. (2021): *Представљање старих књига у Дигиталној Библиотеци Матице српске: поводом јубилеја десет година Дигиталне БМС*, Научни часопис за теорију Читалиште, 88-93.
9. Ђурковић-Јакшић, Љ. (1976): *Орфелинова библиотека*, Библиотекар, Београд.
10. Живковић, С. (1990): *Захарије Орфелин*, Југославија ЕКО, Београд.
11. Јовановић, М. (2012): *Барок у српској умјетности*, Дарета, Београд.
12. Јовановић, С. (1991): *Савремени Српскохрватско – Француски речник*, Просвета Београд,
13. Јонсон Х. В. (2023): *Историја умјетности*, <https://fliphtml5.com/pciri/nlej/basic>
14. Котић, М. (1953): *Један нови прилог проучавању Захарије Орфелина*, Зборник Матице српске за књижевност и језик.
15. Котарчић, Љ. (1983): *Библиотека Захарије Орфелина и њена историјска судбина*, Библиотекар, Београд.

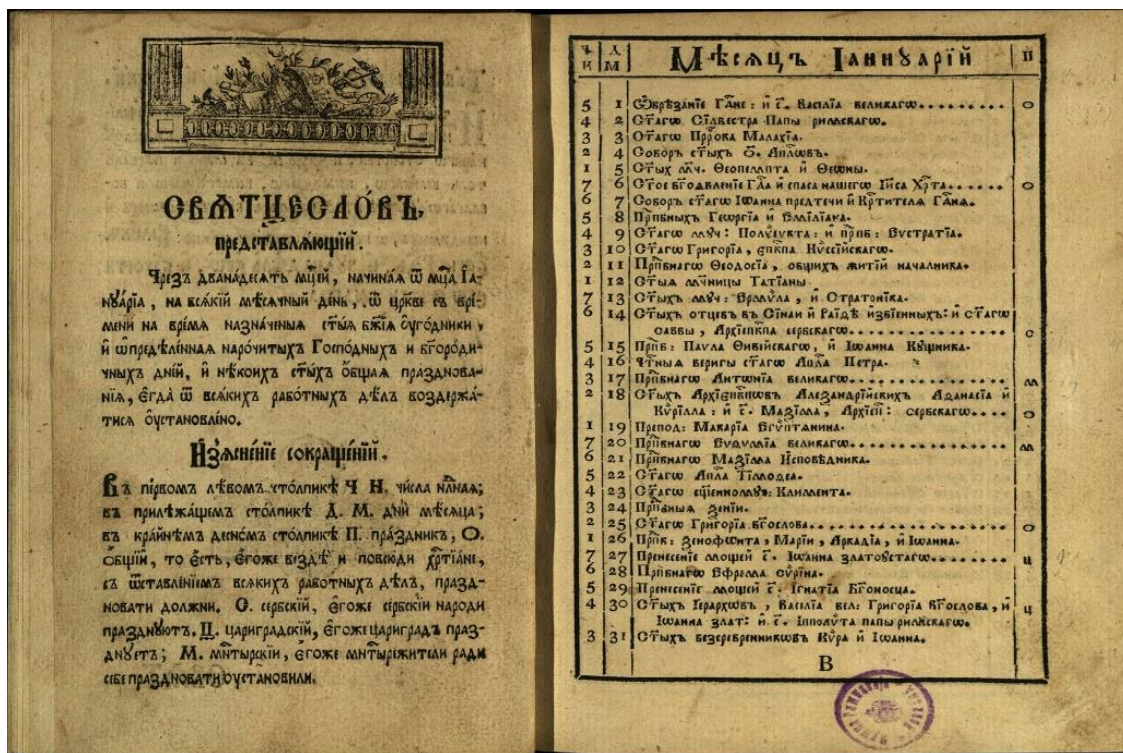
16. Мамузић, И. (1987): *Захарија Орфелин: стваратељ и страдатељ*, Багдала, Крушевац.
17. Медаковић, Д. (1988): *Бароко код Срба*, Нови дани, Београд.
18. Милеуснић, С. (2000): *Бакрорези Захарија Орфелина из збирке Музеја Српске православне цркве у Београду*, галерија Глас, Београд.
19. Орфелин, З. (1768): *Славено српски - магазин*, Димитрије Теодосије, Венеција.
20. Орфелин, З. (1970): *Петар велики II*, Просвета, Београд.
21. Остојић, Т. (1905): *Српска књижевност од велике сеобе до Доситеја Обрадовића*, Срп. Манастирска штампарија, Сремски Карловци.
22. Остојић, Т. (1923): *Захарија Орфелин: живот и рад му*, Штампарија Туцовић – А.Д. Ослобођење, Београд.
23. Павић, М. (2023): *Барок*, Културни центар Војводине “Милош Црњански” и Народна библиотека Србије, Београд.
24. Панковић, Д. (1991): *Квантна теорија и барок у српској књижевности*, Народна библиотека, Крушевац.
25. Пантић, М. (1960): *Штампар старих српских књига Димитрије Теодосије*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. 26, 3 – 4, 206-235.
26. Париповић, Д. (2018): *Захарије Орфелин и његово доба*, Крвови, том 31, изд. 96/100.
27. Поповић, Т. (2010): *Речник књижевних термина*, Логос, Београд.
28. Руварац, Д. (1891): *Захарија Орфелин: животописно-књижевна црта*, Споменик СКА. – Београд.
29. Савић, Н. (2018): *Цармина фигура у бароку: Жефаровић и Орфелин*, Летопис Матице српске, 501, 3, 282-307.
30. Симеуновић, Д. (2023): *Политичко-просветитељска мисао и дело Захарије Орфелина*, Летопис Матице српске, 511, 5, 670-695.
31. Симић, В. (2009): *Културни трансфер у доба просветитељства: Орфелин, Калиграфија и реформа српских основних школа*, Зборник Матице српске за ликовне уметности, 37, 193-219.
32. Симић, В. (2013): *Захарије Орфелин 1726-1785*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Филозофски факултет.

33. Симић, В. (2022): *Ведуће Захарија Орфелина и борба за православни идентитет Срба у Угарској у XVIII веку*, часопис Богословље 81/1, Београд.
34. Скерлић, Ј. (2020): *Српска књижевност у XVIII веку*, Порталиберис, Београд.
35. Стајић, В. (2004): *Новосадске биографије*, III-6, Нови Сад, 175-176.
36. Стајић, В. (2014): *Нови подаци о Захарији Орфелину*, Гласник историјског друштва у Новом Саду.
37. Тајар, Т. (2021): *Литургијска теологија дела Захарија Орфелина – Против папства римског (ПБ Рс 214) у контексту конфесионално-полемичке литературе Карловачке митрополије XVIII века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду Православни Богословски факултет.
38. Ћирковић, С. (2013): *Библиотека Захарије Орфелин: библиографија*, Православни богословски факултет Универзитета, институт за теолошка истраживања, Београд.
39. Фин, М. (2014): *Орфелинов Славено-српски магазин и венецијанска периодика XVIII века*, Зборник Матице српске за славистику, 86, 185-201.
40. Чалић, Б. (1995): *Орфелин*, Народна библиотека, Вуковар.
41. Чалић, Б. (2011): *Захарије Орфелин*, Издавачки центар Матице српске, Нови Сад.
42. Чалић, Б. (2013): *Захарија Орфелин и антика*, Друштво за античке студије Србије, 410-418.
43. Чалић, Б. (2016): *Орфелинови бакрорези формулари матичних књига*, Српско културно друштво Просвјета, Загреб.

7.1.Слике

1. Слика 2. насловна страна *Славено-српског магазина*
(<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/coverpage/2809>)
2. Слика 3. Орфелин, *Срби светитељи*, Венеција 1767.(извор Дејан Медаковић, *Бароко код Срба*)
3. Слика 4. Орфелин, *Манастир Хиландар* 1779.(https://www.galerijamaticesrpske.rs/wp-content/uploads/2022/03/gmsu3266_manastir-hilandar-sa-svetiteljima.jpg)
4. Слика 5. Орфелин: *Св кнез Лазар*, бакорез 1773. (извор Дејан Медаковић, *Бароко код Срба*)
5. Слика 6. *Словенски буквар*
(<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/publications/150/000003.jpg>)
6. Слика 7. *Вечни календар* а на лијевој бакорезна слика *Стварање свијета*.(https://i0.wp.com/www.rasen.rs/wp-content/uploads/2017/10/Stvaranje_sveta_Orfelin.jpg?w=523&ssl=1)

7.2. Прилози

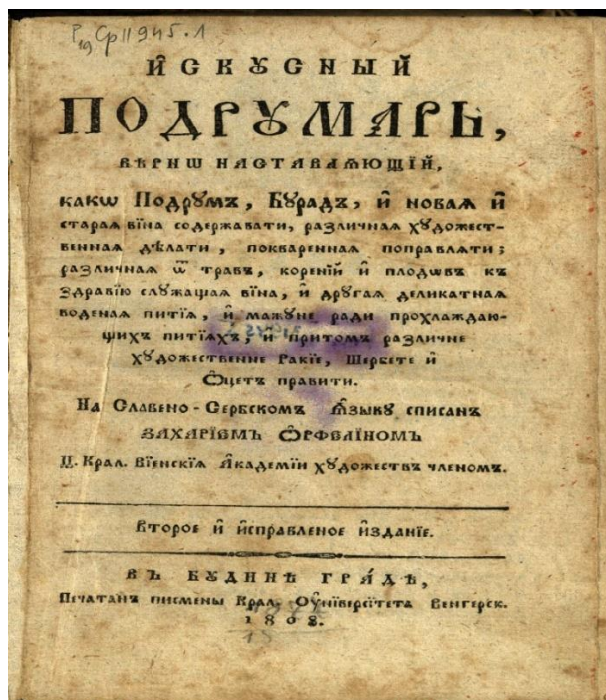

Вечни календар (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/publications/5500/000023.jpg>)

Орфелинов Буквар

(<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/publications/352/000005.jpg>)

Искусни Подрумар

(<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/publications/4404/000005.jpg>)

*Историја о житија и славних ђелах великог госубарја и императора Петра
Првог*

<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/publications/958/000003.jpg>

Захарије Орфелин, Св. Апостол Петар и Павле - гравира

https://static.kupindoslike.com/Zaharije-Orfelin-Sv-apostoli-PETAR-i-PAVLE-gravira_slika_L_123538441.jpg

Захарије Орфелин, Манастир Крушедол,

https://media.mutualart.com/Images/2021_02/20/01/014745843/4f7e99db-e3fb-4208-af24-7aa8f29f91d1.Jpeg

ИЗЈАВА О ПОТВРЂИВАЊУ ОРГИНАЛНОСТИ МАСТЕР РАДА

(у складу са чл. 22 Закона о академском интегритету)

Кандидат: Марко Ковачевић

Број индекса 5/22

ИЗЈАВЉУЈЕМ

Под пуном кривичном и материјалном одговорношћу да је мастер рад под називом „Захарије Орфелин (1726 – 1785) – барокни стваралац“ резултат сопственог истраживачког рада, те да нијесам кршио ауторска права и користио својину других лица да је наведени рад моје оригинално дјело.

Никшић, датум

Потпис студент
